

Vademecum Nauczyciela

Wdrażanie podstawy programowej w szkole ponadpodstawowej

HISTORIA

MINISTERSTWO
EDUKACJI
NARODOWEJ

OŚRODEK
ROZWOJU
EDUKACJI

Vademecum Nauczyciela

Wdrażanie podstawy programowej w szkole ponadpodstawowej

HISTORIA

Ośrodek Rozwoju Edukacji
Warszawa 2019

Autorzy

Włodzimierz K. Kowalczyk,

Redakcja merytoryczna

Andrzej Kaproń, Włodzimierz Chybowski

Redakcja językowa i korekta

Karolina Strugińska

Redakcja techniczna i skład

Barbara Jechalska

Projekt okładki, layout

Wojciech Romerowicz

Elementy graficzne: © Jovan/stock.adobe.com, © Pushkarevskyy/stock.adobe.com,
© absent84/stock.adobe.com, © Julien Eichinger/Fotolia.com, © LynxVector/Fotolia.com

Ośrodek Rozwoju Edukacji

Warszawa 2019

ISBN 978-83-66047-63-1

ISBN 978-83-66047-49-5 (seria *Vademecum nauczyciela. Wdrażanie podstawy programowej w szkole ponadpodstawowej*)

© Copyright by Ministerstwo Edukacji Narodowej

Ośrodek Rozwoju Edukacji

Aleje Ujazdowskie 28

00-478 Warszawa

www.ore.edu.pl

tel. 22 345 37 00

Opracowano na podstawie materiałów przygotowanych przez Ministerstwo Edukacji Narodowej.

Spis treści

Wprowadzenie <i>dr Wioletta Kozak</i>	5
Preambuła podstawy programowej kształcenia ogólnego, III etap edukacyjny: 4-letnie liceum ogólnokształcące oraz 5-letnie technikum	9
Podstawa programowa przedmiotu historia	17
Komentarz do podstawy programowej przedmiotu historia <i>Włodzimierz K. Kowalczyk</i>	43
Wskazówki metodyczne <i>Włodzimierz K. Kowalczyk</i>	55

Wprowadzenie

Przygotowaliśmy dla Państwa publikację, której celem jest przybliżenie najważniejszych założeń reformy edukacji w liceum ogólnokształcącym oraz technikum¹. Wprowadzone zmiany wydłużyły czas nauki w liceum do 4 lat, a w technikum – do 5. Oprócz modyfikacji strukturalnych została wprowadzona także zmiana programowa, której najważniejszym celem jest odejście od wąskoutylitarnego, pragmatycznego kształcenia umiejętności na rzecz powrotu do uporządkowanej, systematycznej wiedzy jako podstawy edukacji – *traktowanie uporządkowanej, systematycznej wiedzy jako podstawy kształtowania umiejętności* (cel 1.) oraz *rozwijanie u uczniów szacunku dla wiedzy* (cel 8.). Zdaniem Stanleya J. Spanbauera naczelną wartość edukacji stanowi jasna, klarowna i uporządkowana wiedza. „Ona, zmieniając człowieka, ustawia go w coraz to innych szeregach. Jest odniesieniem do pragnień niechwilowych i ponadto widzianych przez pryzmat osobniczych wartości. Jest wartością w kształceniu jednostki i jej własnością. O tym, jak ważną odgrywa rolę, jednostka dowiaduje się najczęściej wtedy, gdy podejmowanie decyzji uwarunkowane jest jej posiadaniem”².

W nowej podstawie programowej umiejętności i kompetencje rozumiane są zatem jako praktyczne zastosowanie **wiedzy** zdobywanej przez uczniów w procesie kształcenia. Wiedza to informacja wartościowa, integrująca dane, fakty, hipotezy; oznacza ona umiejętność zdobywania i posiadania informacji oraz wykorzystywania ich w praktyce. Tworzenie wiedzy wymaga, aby ktoś wcześniej informację przetworzył, połączył i zinterpretował³. Wiedza nie jest zatem synonimem informacji – wręcz przeciwnie: wiedzę tworzą informacje uporządkowane, zhierarchizowane i logicznie powiązane.

Cele główne nowej podstawy programowej – sformułowane w oparciu o wyżej wspomnianą koncepcję wiedzy – kładą szczególny nacisk na zadania poznawcze w obrębie szkolnej edukacji, które realizowane są w dwóch wymiarach: z jednej strony jako transmisja niezbędnej wiedzy przedmiotowej, z drugiej – jako podstawa kształcenia umiejętności. Rola szkoły nie polega tylko na zapewnieniu dostępu do informacji – ten dostęp w czasach cywilizacji informatycznej i cyfrowej, jak nazywany jest wiek XXI,

¹ *Vademecum Nauczyciela* zawiera zapisy podstawy programowej z komentarzami dotyczące wyłącznie liceum ogólnokształcącego oraz technikum. Pełną wersję podstawy programowej kształcenia ogólnego można znaleźć na stronie Ośrodka Rozwoju Edukacji: <https://www.ore.edu.pl/2018/03/podstawa-programowa-ksztalcenia-ogolnego-dla-liceum-technikum-i-branzowej-szkoly-ii-stopnia/> [dostęp: 15 lipca 2019 r.]

² Spanbauer S. J., (1987), *Quality First in Education... Why not?*, Appleton, WI: Fox Valley Technical College Foundation, za: Denek K., *Edukacja oparta o wartości*, (2009), „Wartości w muzyce” nr 2, s. 139–158, online: http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Wartosci_w_muzyce/Wartosci_w_muzyce-r2009-t2/Wartosci_w_muzyce-r2009-t2-s139-158/Wartosci_w_muzyce-r2009-t2-s139-158.pdf [dostęp: 15 lipca 2019 r.].

³ Kromer B., (2008), *Wiedza jako podstawowy czynnik funkcjonowania organizacji inteligentnej*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Ekonomii i Zarządzania” nr 2, Koszalin: Wydawnictwo Politechniki Koszalińskiej, s. 93–99.

wyduje się dla uczniów niemal nieograniczony – ale taka organizacja złożonego procesu przekazywania i samodzielnego zdobywania wiedzy, aby młodzi ludzie mogli rozumieć otaczającą ich rzeczywistość. Nastąpiła więc zmiana paradygmatu myślenia o edukacji – szkoła staje się przestrzenią rozwoju uczniów i budowania dla nich dobrej przyszłości, w której wykorzystują swój potencjał, możliwości i zainteresowania.

Nowa podstawa programowa do szkoły ponadpodstawowej ukierunkowana jest na rozwijanie myślenia. Myślenie to tworzenie pojęć, które organizują świat, rozwiązywanie problemów oraz skuteczne podejmowanie decyzji i formułowanie sądów⁴. Myślenie krytyczne stanowi jedną z najważniejszych umiejętności XXI wieku, a jej rozwój jest kluczowym elementem przygotowującym uczniów do dorosłego życia. Dzięki myśleniu krytycznemu ludzie uczą się i potrafią:

- analizować, tworzyć hipotezy, określać istotę problemów;
- oceniać, weryfikować i formułować argumenty;
- myśleć niezależnie;
- tworzyć logiczne powiązania;
- przewidywać (na drodze dedukcji) konsekwencje znanych faktów;
- dostrzegać nieścisłości i błędy w rozumowaniu;
- sprawdzać fakty, rozumieć logiczne zależności między faktami;
- przetwarzać informacje;
- kwestionować oczywistości i własne założenia;
- myśleć jasno i precyzyjnie, być dociekliwymi.

Myślenie krytyczne jest zdyscyplinowanym procesem intelektualnym, który polega na:

- 1) aktywnej i umiejętnej konceptualizacji;
- 2) wykorzystywaniu, analizowaniu i syntetyzowaniu oraz ocenie informacji uzyskanych od kogoś lub sformułowanych samodzielnie;
- 3) obserwacji, zdobywaniu doświadczeń;
- 4) refleksji, rozumowaniu i komunikacji.

Krytyczne myślenie zakłada sprawdzenie w każdym rozumowaniu struktur lub elementów takich jak: cel, problem, kwestia, założenia, pojęcia, podstawy empiryczne, określony wniosek, implikacje i konsekwencje, zastrzeżenia płynące z innych punktów widzenia oraz zakres możliwych nawiązań. Myślenie krytyczne jako dotyczące wielu różnych przedmiotów, spraw i celów stanowi składową różnorodnych sposobów myślenia, m.in.: myślenia naukowego, matematycznego, historycznego, ekonomicznego, moralnego i filozoficznego.

⁴ Myers D.G., *Psychologia*, (2003), Poznań: Zysk i S-ka, s. 378.

Myślenie krytyczne można charakteryzować jako złożone z następujących elementów:

- 1) zbiór informacji oraz przekonań, które kształtują umiejętności;
- 2) nawyki, oparte na zaangażowaniu intelektualnym, określające wykorzystanie owych umiejętności do kontroli i kształtowania zachowania.

Z tego względu można je przeciwstawić:

- 1) biernemu przyswajaniu i przechowywaniu informacji – ponieważ myślenie krytyczne wymaga [używania] szczegółowych metod wyszukiwania informacji i obchodzenia się z nimi;
- 2) posiadaniu umiejętności, które zgodnie z założeniem będą stale używane;
- 3) wykorzystywaniu tych umiejętności⁵.

Autorzy nowej podstawy programowej, rozumiejąc potrzebę formowania „człowieka myślącego”, aż trzy z ośmiu celów głównych odnieśli do konieczności ukształtowania i doskonalenia – w ramach nauczania na zajęciach wszystkich przedmiotów ogólnych, realizowanych zarówno w liceum ogólnokształcącym, jak i w technikum – narzędzi intelektualnego rozwoju człowieka. Za istotne wyzwania, przed którymi stoi szkoła, uznano:

- 2) *doskonalenie umiejętności myślowo-językowych, takich jak: czytanie ze zrozumieniem, pisanie twórcze, formułowanie pytań i problemów, posługiwanie się kryteriami, uzasadnianie, wyjaśnianie, klasyfikowanie, wnioskowanie, definiowanie, posługiwanie się przykładami itp.;*
- 4) *zdobywanie umiejętności formułowania samodzielnych i przemyślanych sądów, uzasadniania własnych i cudzych sądów w procesie dialogu we wspólnocie dociekającej;*
- 5) *łączenie zdolności krytycznego i logicznego myślenia z umiejętnościami wyobrazeniowo-twórczymi;*
- 7) *rozwijanie narzędzi myślowych umożliwiających uczniom obcowanie z kulturą i jej rozumienie.*

Myślenie stanowi nadrzędną **umiejętność** zdobywaną przez ucznia w trakcie szkolnej edukacji – jest „rozumiane jako złożony proces umysłowy, polegający na tworzeniu nowych reprezentacji za pomocą transformacji dostępnych informacji, obejmującej interakcję wielu operacji umysłowych: wnioskowanie, abstrahowanie, rozumowanie, wyobrażanie sobie, sądzenie, rozwiązywanie problemów, twórczość. Dzięki temu, że uczniowie szkoły ponadpodstawowej uczą się równocześnie różnych przedmiotów, możliwe jest rozwijanie następujących typów myślenia: analitycznego, syntetycznego, logicznego, komputacyjnego, przyczynowo-skutkowego, kreatywnego, abstrakcyjnego; zachowanie ciągłości kształcenia ogólnego rozwija zarówno myślenie percepcyjne, jak i myślenie pojęciowe. Synteza obu typów myślenia stanowi podstawę wszechstronnego rozwoju ucznia”.

⁵ Zob. Oświadczenie Michaela Scrivena i Richarda Paula wygłoszone podczas 8th Annual International Conference on Critical Thinking and Education Reform, (1987) – online: <http://www.criticalthinking.pl/czym-jest-krytyczne-myslenie/> [dostęp: 15 lipca 2019 r.].

Przygotowany dla Państwa materiał proponuje sposoby, metody i techniki, które pomagają rozwijać sprawność myślenia uczniów na lekcjach poszczególnych przedmiotów. Podpowiada rozwiązania metodyczne i – mamy nadzieję – okaże się ciekawym, inspirującym i pomocnym poradnikiem w pracy dydaktycznej.

dr Wioletta Kozak

Preambuła podstawy programowej kształcenia ogólnego

III etap edukacyjny: 4-letnie liceum ogólnokształcące oraz 5-letnie technikum

Kształcenie ogólne w szkole ponadpodstawowej tworzy programowo spójną całość i stanowi fundament wykształcenia, umożliwiając zdobycie zróżnicowanych kwalifikacji zawodowych, a następnie ich doskonalenie lub modyfikowanie, otwierając proces uczenia się przez całe życie.

Celem kształcenia ogólnego w liceum ogólnokształcącym i technikum jest:

- 1) traktowanie uporządkowanej, systematycznej wiedzy jako podstawy kształtowania umiejętności;
- 2) doskonalenie umiejętności myślowo-językowych, takich jak: czytanie ze zrozumieniem, pisanie twórcze, formułowanie pytań i problemów, posługiwanie się kryteriami, uzasadnianie, wyjaśnianie, klasyfikowanie, wnioskowanie, definiowanie, posługiwanie się przykładami itp.;
- 3) rozwijanie osobistych zainteresowań ucznia i integrowanie wiedzy przedmiotowej z różnych dyscyplin;
- 4) zdobywanie umiejętności formułowania samodzielnych i przemyślanych sądów, uzasadniania własnych i cudzych sądów w procesie dialogu we wspólnocie dociekającej;
- 5) łączenie zdolności krytycznego i logicznego myślenia z umiejętnościami wyobrazeniowo-twórczymi;
- 6) rozwijanie wrażliwości społecznej, moralnej i estetycznej;
- 7) rozwijanie narzędzi myślowych umożliwiających uczniom obcowanie z kulturą i jej rozumienie;
- 8) rozwijanie u uczniów szacunku dla wiedzy, wyrabianie pasji poznawania świata i zachęcanie do praktycznego zastosowania zdobytych wiadomości.

Do najważniejszych umiejętności zdobywanych przez ucznia w trakcie kształcenia ogólnego w liceum ogólnokształcącym i technikum należą:

- 1) myślenie – rozumiane jako złożony proces umysłowy, polegający na tworzeniu nowych reprezentacji za pomocą transformacji dostępnych informacji, obejmującej interakcję wielu operacji umysłowych: wnioskowanie, abstrahowanie, rozumowanie, wyobrażanie sobie, sądzenie, rozwiązywanie problemów, twórczość. Dzięki temu, że uczniowie szkoły ponadpodstawowej uczą się równocześnie różnych przedmiotów, możliwe jest rozwijanie następujących typów myślenia: analitycznego, syntetycznego, logicznego, komputacyjnego, przyczynowo-skutkowego, kreatywnego, abstrakcyjnego; zachowanie ciągłości kształcenia ogólnego rozwija zarówno myślenie percepcyjne, jak i myślenie pojęciowe. Synteza obu typów myślenia stanowi podstawę wszechstronnego rozwoju ucznia;

- 2) czytanie – umiejętność łącząca zarówno rozumienie sensów, jak i znaczeń symbolicznych wypowiedzi; kluczowa umiejętność lingwistyczna i psychologiczna prowadząca do rozwoju osobowego, aktywnego uczestnictwa we wspólnocie, przekazywania doświadczeń między pokoleniami;
- 3) umiejętność komunikowania się w języku ojczystym i w językach obcych, zarówno w mowie, jak i w piśmie, to podstawowa umiejętność społeczna, której podstawą jest znajomość norm językowych oraz tworzenie podstaw porozumienia się w różnych sytuacjach komunikacyjnych;
- 4) kreatywne rozwiązywanie problemów z różnych dziedzin ze świadomym wykorzystaniem metod i narzędzi wywodzących się z informatyki, w tym programowanie;
- 5) umiejętność sprawnego posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi, w tym dbałość o poszanowanie praw autorskich i bezpieczne poruszanie się w cyberprzestrzeni;
- 6) umiejętność samodzielnego docierania do informacji, dokonywania ich selekcji, syntezy oraz wartościowania, rzetelnego korzystania ze źródeł;
- 7) nabywanie nawyków systematycznego uczenia się, porządkowania zdobytej wiedzy i jej pogłębiania;
- 8) umiejętność współpracy w grupie i podejmowania działań indywidualnych.

Jednym z najważniejszych zadań liceum ogólnokształcącego i technikum jest rozwijanie kompetencji językowej i kompetencji komunikacyjnej stanowiących kluczowe narzędzie poznawcze we wszystkich dyscyplinach wiedzy. Istotne w tym zakresie jest łączenie teorii i praktyki językowej. Bogacenie słownictwa, w tym poznawanie terminologii właściwej dla każdego z przedmiotów, służy rozwojowi intelektualnemu ucznia, a wspomaganie i dbałość o ten rozwój należy do obowiązków każdego nauczyciela.

Ważnym zadaniem szkoły jest przygotowanie uczniów do życia w społeczeństwie informacyjnym. Nauczyciele wszystkich przedmiotów powinni stwarzać uczniom warunki do nabywania umiejętności wyszukiwania, porządkowania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł oraz dokumentowania swojej pracy, z uwzględnieniem prawidłowej kompozycji tekstu i zasad jego organizacji, z zastosowaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych.

Realizację powyższych celów powinna wspomagać dobrze wyposażona biblioteka szkolna, dysponująca aktualnymi zbiorami, zarówno w postaci księgozbioru, jak i w postaci zasobów multimedialnych. Nauczyciele wszystkich przedmiotów powinni odwoływać się do zasobów biblioteki szkolnej i współpracować z nauczycielami bibliotekarzami w celu wszechstronnego przygotowania uczniów do samokształcenia i świadomego wyszukiwania, selekcjonowania i wykorzystywania informacji.

Ponieważ środki społecznego przekazu odgrywają coraz większą rolę, zarówno w życiu społecznym, jak i indywidualnym, każdy nauczyciel powinien poświęcić dużo uwagi edukacji medialnej, czyli wychowaniu uczniów do właściwego odbioru i wykorzystania mediów.

Ważnym celem działalności szkoły jest skuteczne nauczanie języków obcych. Bardzo ważne jest dostosowanie zajęć do poziomu przygotowania ucznia, które uzyskał na wcześniejszych etapach edukacyjnych.

Ważnym zadaniem szkoły jest także edukacja zdrowotna, której celem jest rozwijanie u uczniów postawy dbałości o zdrowie własne i innych ludzi oraz umiejętności tworzenia środowiska sprzyjającego zdrowiu.

W procesie kształcenia ogólnego szkoła kształtuje u uczniów postawy sprzyjające ich dalszemu rozwojowi indywidualnemu i społecznemu, takie jak: uczciwość, wiarygodność, odpowiedzialność, wytrwałość, poczucie własnej wartości, szacunek dla innych ludzi, ciekawość poznawcza, kreatywność, przedsiębiorczość, kultura osobista, gotowość do uczestnictwa w kulturze, podejmowania inicjatyw oraz do pracy zespołowej. W rozwoju społecznym bardzo ważne jest kształtowanie postawy obywatelskiej, postawy poszanowania tradycji i kultury własnego narodu, a także postawy poszanowania dla innych kultur i tradycji.

Kształcenie i wychowanie w liceum ogólnokształcącym i technikum sprzyja rozwijaniu postaw obywatelskich, patriotycznych i społecznych uczniów. Zadaniem szkoły jest wzmacnianie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i regionalnej, przywiązania do historii i tradycji narodowych, przygotowanie i zachęcanie do podejmowania działań na rzecz środowiska szkolnego i lokalnego, w tym do angażowania się w wolontariat. Szkoła dba o wychowanie młodzieży w duchu akceptacji i szacunku dla drugiego człowieka, kształtuje postawę szacunku dla środowiska przyrodniczego, motywuje do działań na rzecz ochrony środowiska oraz rozwija zainteresowanie ekologią.

Duże znaczenie dla rozwoju młodego człowieka oraz jego sukcesów w dorosłym życiu ma nabywanie kompetencji społecznych, takich jak: komunikacja i współpraca w grupie, w tym w środowiskach wirtualnych, udział w projektach zespołowych lub indywidualnych oraz organizacja i zarządzanie projektami.

Strategia uczenia się przez całe życie wymaga umiejętności podejmowania ważnych decyzji, poczynając od wyboru szkoły ponadpodstawowej, kierunku studiów lub konkretnej specjalizacji zawodowej, poprzez decyzje o wyborze miejsca pracy, sposobie podnoszenia oraz poszerzania swoich kwalifikacji, aż do ewentualnych decyzji o zmianie zawodu. I te umiejętności kształtowane będą w szkole ponadpodstawowej.

Przedmioty w liceum ogólnokształcącym i technikum mogą być nauczane w zakresie podstawowym lub w zakresie rozszerzonym:

- 1) tylko w zakresie podstawowym – przedmioty: muzyka, plastyka, podstawy przedsiębiorczości, wychowanie fizyczne, edukacja dla bezpieczeństwa, wychowanie do życia w rodzinie, etyka;
- 2) w zakresie podstawowym i w zakresie rozszerzonym: język polski, język obcy nowożytny, matematyka, język mniejszości narodowej lub etnicznej oraz język regionalny – język kaszubski, historia, wiedza o społeczeństwie, geografia, biologia, chemia, filozofia, fizyka, informatyka;
- 3) tylko w zakresie rozszerzonym – przedmioty: historia muzyki, historia sztuki, język łaciński i kultura antyczna.

Szkoła ma stwarzać uczniom warunki do nabywania wiedzy i umiejętności potrzebnych do rozwiązywania problemów z wykorzystaniem metod i technik wywodzących się z informatyki, w tym logicznego i algorytmicznego myślenia, programowania, posługiwania się aplikacjami komputerowymi, wyszukiwania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł, posługiwania się komputerem i podstawowymi urządzeniami cyfrowymi oraz stosowania tych umiejętności na zajęciach z różnych przedmiotów, m.in. do pracy nad tekstem, wykonywania obliczeń, przetwarzania informacji i jej prezentacji w różnych postaciach.

Każda sala lekcyjna powinna mieć dostęp do internetu, uczniowie i nauczyciele powinni mieć zapewniony dostęp do pracowni stacjonarnej lub mobilnej oraz możliwość korzystania z własnego sprzętu. Wszystkie pracownie powinny być wyposażone w monitor interaktywny (z wbudowanym komputerem i oprogramowaniem) lub zestaw: komputer, projektor i tablica interaktywna lub ekran.

Szkoła ma również przygotowywać uczniów do dokonywania świadomych i odpowiedzialnych wyborów w trakcie korzystania z zasobów dostępnych w internecie, krytycznej analizy informacji, bezpiecznego poruszania się w przestrzeni cyfrowej, w tym nawiązywania i utrzymywania opartych na wzajemnym szacunku relacji z innymi użytkownikami sieci.

Szkoła oraz poszczególni nauczyciele podejmują działania mające na celu zindywidualizowane wspomaganie rozwoju każdego ucznia, stosownie do jego potrzeb i możliwości.

Uczniom z niepełnosprawnościami szkoła zapewnia optymalne warunki pracy. Wybór form indywidualizacji nauczania powinien wynikać z rozpoznania potencjału każdego ucznia. Zatem nauczyciel powinien tak dobierać zadania, aby z jednej strony nie przerażały one możliwości ucznia (nie uniemożliwiały osiągnięcia sukcesu), a z drugiej nie powodowały obniżenia motywacji do radzenia sobie z wyzwaniami.

Bardzo istotna jest edukacja zdrowotna, która prowadzona konsekwentnie i umiejętnie będzie przyczyniać się do poprawy kondycji zdrowotnej społeczeństwa oraz pomyślności ekonomicznej państwa.

Zastosowanie metody projektu, oprócz wspierania w nabywaniu opisanych wyżej kompetencji, pomaga również rozwijać u uczniów przedsiębiorczość i kreatywność oraz umożliwia stosowanie w procesie kształcenia innowacyjnych rozwiązań programowych, organizacyjnych lub metodycznych.

Opis wiadomości i umiejętności zdobytych przez ucznia w szkole ponadpodstawowej jest przedstawiany w języku efektów uczenia się, zgodnie z Polską Ramą Kwalifikacji⁶.

Działalność edukacyjna szkoły określona jest przez:

- 1) szkolny zestaw programów nauczania;
- 2) program wychowawczo-profilaktyczny szkoły.

Szkolny zestaw programów nauczania oraz program wychowawczo-profilaktyczny szkoły tworzą spójną całość i muszą uwzględniać wszystkie wymagania opisane w podstawie programowej. Ich przygotowanie i realizacja są zadaniem zarówno całej szkoły, jak i każdego nauczyciela.

Obok zadań wychowawczych i profilaktycznych nauczyciele wykonują również działania opiekuńcze odpowiednio do istniejących potrzeb.

Działalność wychowawcza szkoły należy do podstawowych celów polityki oświatowej państwa. Wychowanie młodego pokolenia jest zadaniem rodziny i szkoły, która w swojej działalności musi uwzględniać wolę rodziców, ale także i państwa, do którego obowiązków należy stwarzanie właściwych warunków wychowania. Zadaniem szkoły jest ukierunkowanie procesu wychowawczego na wartości, które wyznaczają cele wychowania i kryteria jego oceny. Wychowanie ukierunkowane na wartości zakłada przede wszystkim podmiotowe traktowanie ucznia, a wartości skłaniają człowieka do podejmowania odpowiednich wyborów czy decyzji. W realizowanym procesie dydaktyczno-wychowawczym szkoła podejmuje działania związane z miejscami ważnymi dla pamięci narodowej, formami upamiętniania postaci i wydarzeń z przeszłości, najważniejszymi świętami narodowymi i symbolami państwowymi.

W czteroletnim liceum ogólnokształcącym i pięcioletnim technikum są realizowane następujące przedmioty:

- 1) język polski;
- 2) język obcy nowożytny;
- 3) filozofia;

⁶ Ustawa z dnia 22 grudnia 2015 r. o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji (Dz.U. z 2017 r., poz. 986 i 1475).

- 4) język łaciński i kultura antyczna;
- 5) muzyka;
- 6) historia muzyki;
- 7) plastyka;
- 8) historia sztuki;
- 9) historia;
- 10) wiedza o społeczeństwie;
- 11) geografia;
- 12) podstawy przedsiębiorczości;
- 13) biologia;
- 14) chemia;
- 15) fizyka;
- 16) matematyka;
- 17) informatyka;
- 18) wychowanie fizyczne;
- 19) edukacja dla bezpieczeństwa;
- 20) wychowanie do życia w rodzinie⁷;
- 21) etyka;
- 22) język mniejszości narodowej lub etnicznej⁸;
- 23) język regionalny – język kaszubski⁸.

Historia

Zbiorowa pamięć przechowuje obraz dziejów. Nasza rodzima pamięć formuje się od ponad tysiąca lat. Ta, która obejmuje dzieje powszechne, liczy tysiąclecia. Szkoła powinna zadbać o to, aby uczeń nie pogubił się w gąszczu szczegółów, ale poznając najważniejsze z nich, potrafił wyjaśnić rządzące przeszłością reguły: polityczne, społeczne, gospodarcze, religijne i kulturowe. Takie podejście do wykładu dziejów w założeniu ma pomóc uczniowi w zrozumieniu mechanizmów współczesności. Chodzi również o to, aby uczeń w dorosłym życiu świadomie i odpowiedzialnie współtworzył europejską wspólnotę wartości z nadrzędną, szczególnie bliską nam, Polakom, ideą wolności. Wolności, która w ostatnich stuleciach wyrażała się w dążeniu do odzyskania niepodległości i utrzymania państwowej suwerenności.

⁷ Sposób nauczania przedmiotu wychowanie do życia w rodzinie określają przepisy wydane na podstawie art. 4 ust. 3 *Ustawy z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży* (Dz.U., poz. 78, z 1995 r., poz. 334, z 1996 r., poz. 646, z 1997 r., poz. 943 i poz. 1040, z 1999 r., poz. 32 oraz z 2001 r., poz. 1792).

⁸ Przedmiot język mniejszości narodowej lub etnicznej oraz przedmiot język regionalny – język kaszubski są realizowane w szkołach (oddziałach) z nauczaniem języka mniejszości narodowych lub etnicznych oraz języka regionalnego – języka kaszubskiego, zgodnie z przepisami wydanymi na podstawie art. 13 ust. 3 *Ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty* (Dz.U. z 2017 r., poz. 2198, 2203 i 2361).

Edukacja historyczna pełni ważne cele wychowawcze. Umożliwia uczniom w szczególności:

- 1) pogłębianie wiedzy o ważnych wydarzeniach z dziejów narodu polskiego i dziejów powszechnych, by mogli krytycznie odnosić się do przeszłości, lepiej rozumieć teraźniejszość i odpowiedzialnie budować przyszłość;
- 2) wzmacnianie poczucia miłości do Ojczyzny przez szacunek i przywiązanie do tradycji i historii własnego narodu oraz jego osiągnięć, kultury i języka ojczystego;
- 3) kształtowanie więzi z krajem ojczystym, świadomości obywatelskiej, postawy szacunku i odpowiedzialności za własne państwo; utrwalanie poczucia godności i dumy narodowej; budowanie szacunku dla innych ludzi oraz dokonań innych narodów i państw;
- 4) kształtowanie szacunku dla dziedzictwa narodowego; wyrabianie poczucia troski o pamiątki i zabytki historyczne;
- 5) rozbudzanie zainteresowania własną przeszłością, przeszłością swojej rodziny oraz historią lokalną i regionalną;
- 6) rozwijanie myślenia historycznego oraz wrażliwości moralnej i estetycznej;
- 7) kształtowanie zdolności humanistycznych, sprawności językowej, umiejętności samodzielnego poszukiwania wiedzy i korzystania z różnorodnych źródeł informacji, krytycznego formułowania i wypowiadania własnych opinii.

W szkole podstawowej uczeń poznawał przede wszystkim dzieje ojczyste. W podstawie programowej dla szkół ponadpodstawowych historia państwa i narodu została znacznie mocniej wpisana w historię powszechną, choć nadal, co oczywiste, wątek dziejów ojczystych pozostaje najważniejszy.

Podstawa programowa przedmiotu historia

III etap edukacyjny: 4-letnie liceum ogólnokształcące oraz 5-letnie technikum

Zakres podstawowy i rozszerzony

Cele kształcenia – wymagania ogólne

- I. Chronologia historyczna. Uczeń:
 - 1) porządkuje i synchronizuje wydarzenia z historii powszechnej oraz dziejów ojczystych;
 - 2) dostrzega zmienność i dynamikę wydarzeń w dziejach, a także ciągłość procesów historycznych i cywilizacyjnych.
- II. Analiza i interpretacja historyczna. Uczeń:
 - 1) analizuje wydarzenia, zjawiska i procesy historyczne w kontekście epok i dostrzega zależności pomiędzy różnymi dziedzinami życia społecznego;
 - 2) rozpoznaje rodzaje źródeł, ocenia przydatność źródła do wyjaśnienia problemu historycznego;
 - 3) dostrzega mnogość perspektyw badawczych oraz różnorakie interpretacje historii i ich przyczyny;
 - 4) ugruntowuje potrzebę poznawania przeszłości dla rozumienia współczesnych mechanizmów społecznych i kulturowych.
- III. Tworzenie narracji historycznej. Uczeń:
 - 1) tworzy narrację historyczną w ujęciu przekrojowym, jak i problemowym;
 - 2) dostrzega problem i buduje argumentację, uwzględniając różne aspekty procesu historycznego;
 - 3) dokonuje selekcji i hierarchizacji oraz integruje informacje pozyskane z różnych źródeł wiedzy.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

ZAKRES PODSTAWOWY	ZAKRES ROZSZERZONY
I. Historia jako nauka. Uczeń:	
1) definiuje podstawowe pojęcia (prehistoria, historia, historiografia, źródło historyczne); 2) rozpoznaje rodzaje źródeł historycznych; 3) przedstawia periodyzację dziejów powszechnych i ojczystych.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) charakteryzuje nauki pomocnicze historii; 2) wyjaśnia zasady krytycznej analizy i interpretacji różnych rodzajów źródeł historycznych; 3) analizuje różne oceny historiografii, dotyczące dziejów ojczystych i powszechnych.
II. Pradzieje i historia starożytnego Wschodu. Uczeń:	
1) wyjaśnia zagadnienie rewolucji neolitycznej; 2) porównuje uwarunkowania geograficzne rozwoju cywilizacji na Bliskim i Dalekim Wschodzie; 3) charakteryzuje organizację państw i strukturę społeczeństw w cywilizacjach starożytnego Bliskiego Wschodu; 4) rozpoznaje najważniejsze osiągnięcia kulturowe starożytnych cywilizacji Bliskiego i Dalekiego Wschodu; 5) charakteryzuje wierzenia ludów tworzących cywilizacje starożytnego Bliskiego i Dalekiego Wschodu, z uwzględnieniem judaizmu.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) charakteryzuje pradzieje ludzkości z podziałem na epoki; 2) charakteryzuje organizację państw i strukturę społeczeństw w cywilizacjach starożytnego Dalekiego Wschodu; 3) porównuje systemy prawne i etyczne cywilizacji starożytnego Bliskiego i Dalekiego Wschodu.
III. Świat starożytnych Greków. Uczeń:	
1) charakteryzuje geograficzne warunki ukształtowania się cywilizacji greckiej; 2) porównuje organizację społeczeństwa Aten i Sparty oraz formy ustrojowe greckich polis; 3) opisuje różne formy ekspansji w świecie greckim (kolonizację grecką i fenicką, wojny grecko-perskie i ekspansję Aleksandra Macedońskiego);	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) porównuje geograficzne uwarunkowania narodzin cywilizacji starożytnego Wschodu i Grecji; 2) charakteryzuje kulturę kreteńską i mykeńską 3) ocenia funkcjonowanie demokracji w Atenach czasów Peryklesa;

4) charakteryzuje religię starożytnych Greków;	4) opisuje państwo Aleksandra Macedońskiego;
5) rozpoznaje osiągnięcia kulturowe starożytnych Greków.	5) wyjaśnia specyfikę kultury hellenistycznej.
IV. Społeczeństwo, życie polityczne i kultura starożytnego Rzymu. Uczeń:	
1) charakteryzuje przemiany ustrojowe i społeczne (w tym problem niewolnictwa) w państwie rzymskim doby republiki oraz cesarstwa, z uwzględnieniem roli Juliusza Cezara i Oktawiana Augusta;	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:
2) omawia charakter ekspansji rzymskiej i wyjaśnia ideę imperium rzymskiego;	1) omawia początki Rzymu, z uwzględnieniem kultury Etrusków;
3) charakteryzuje wierzenia religijne starożytnych Rzymian;	2) charakteryzuje organizację armii oraz etapy ekspansji rzymskiej;
4) wyjaśnia genezę chrześcijaństwa i zmiany sytuacji chrześcijan w państwie rzymskim;	3) rozpoznaje dziedzictwo antyku grecko-rzymskiego we współczesnym świecie;
5) wyjaśnia wewnętrzne i zewnętrzne przyczyny upadku państwa rzymskiego;	4) wyjaśnia pojęcia <i>obywatel</i> i <i>obywatelstwo</i> w <i>polis</i> ateńskiej i republikańskim Rzymie oraz wyjaśnia recepcję antycznego pojęcia <i>obywatel</i> w późniejszych epokach.
6) rozpoznaje osiągnięcia kulturowe starożytnych Rzymian.	
V. Bizancjum i świat islamu. Uczeń:	
1) lokalizuje w czasie i przestrzeni cesarstwo bizantyjskie i charakteryzuje jego osiągnięcia w zakresie kultury;	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:
2) wyjaśnia genezę islamu i charakteryzuje główne zasady tej religii;	1) opisuje charakterystyczne cechy bizantyjskiego systemu politycznego;
3) przedstawia główne kierunki ekspansji arabskiej;	2) charakteryzuje etapy ekspansji Arabów i ocenia ich politykę wobec ludności podbitej;
4) opisuje charakterystyczne cechy kultury arabskiej i rozpoznaje jej najważniejsze osiągnięcia.	3) wyjaśnia wpływ cywilizacji islamskiej na cywilizację łacińską i bizantyjską.
VI. Europa wczesnego średniowiecza. Uczeń:	
1) opisuje zasięg terytorialny, organizację władzy, gospodarkę i kulturę państwa Franków, ze szczególnym uwzględnieniem polityki Karola Wielkiego;	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:
2) charakteryzuje ideę cesarstwa karońskiego i porównuje ją z ideą cesarstwa Ottonów;	1) opisuje wierzenia i organizację społeczną Słowian;
	2) opisuje proces powstawania pierwszych państw w Europie Środkowo-Wschodniej z uwzględnieniem wpływu cywilizacji łacińskiej i bizantyjskiej;

3) opisuje proces tworzenia się państw w Europie, z uwzględnieniem ich chrystianizacji.	3) charakteryzuje kierunki ekspansji Normanów i ocenia jej skutki; 4) ocenia znaczenie renesansu karolińskiego dla rozwoju kultury europejskiej.
VII. Europa w okresie krucjat. Uczeń:	
1) wyjaśnia ideowe i polityczne przyczyny, a także charakter rywalizacji papieża z cesarstwem o zwierzchnictwo nad średniowieczną Europą; 2) charakteryzuje polityczne, społeczno-gospodarcze i religijne uwarunkowania wypraw krzyżowych do Ziemi Świętej i rekonkwisty oraz przedstawia ich skutki.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) wyjaśnia przyczyny rozłamu w Kościele w XI w.; 2) charakteryzuje i ocenia rolę zakonów w średniowiecznej Europie; 3) opisuje kierunki, charakter oraz konsekwencje najazdów mongolskich dla Europy.
VIII. Gospodarcze i społeczne realia średniowiecznej Europy. Uczeń:	
1) charakteryzuje funkcjonowanie władzy, struktur społecznych i gospodarki w systemie feudalnym; 2) opisuje charakterystyczne przejawy ożywienia społeczno-gospodarczego w Europie XI–XIII w.; 3) charakteryzuje realia życia codziennego w średniowiecznym mieście i wsi.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) opisuje formy produkcji i handlu w średniowieczu; 2) charakteryzuje genezę, rozwój i rolę średniowiecznych miast, z uwzględnieniem miejskich republik kupieckich.
IX. Polska w okresie wczesnopiastowskim. Uczeń:	
3) wyjaśnia uwarunkowania narodzin państwa polskiego i jego chrystianizacji, z uwzględnieniem roli Mieszka I i Bolesława Chrobrego; 4) opisuje zmiany terytorialne państwa polskiego w X–XII w.; 5) rozpoznaje tendencje centralistyczne i decentralistyczne w życiu politycznym państwa polskiego w X–XII w.; 6) zestawia najważniejsze wydarzenia z dziejów Polski i Europy w X–XII w.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) przedstawia geografię plemienną Polski przedpiastowskiej; 2) charakteryzuje organizację państwa wczesnopiastowskiego; 3) dokonuje bilansu panowania władców piastowskich (do 1138 r.); 4) charakteryzuje spór Bolesława Śmiałego z biskupem Stanisławem.
X. Polska w okresie rozbitcia dzielnicowego. Uczeń:	
1) wyjaśnia przyczyny polityczne i społeczno-gospodarcze oraz następstwa rozbitcia dzielnicowego;	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) charakteryzuje przebieg walk o tron senioralny w kontekście postanowień tzw. testamentu Bolesława Krzywoustego;

2) przedstawia nowe zagrożenia zewnętrzne (Marchia Brandenburska, Zakon Krzyżacki, Mongołowie); 3) opisuje przemiany społeczno-gospodarcze na ziemiach polskich oraz ocenia społeczno-kulturowe skutki kolonizacji na prawie niemieckim; 4) charakteryzuje proces przewyciężenia rozbicia politycznego ziem polskich, ze wskazaniem na rolę władców i Kościoła; 5) zestawia najważniejsze wydarzenia z okresu rozbicia dzielnicowego i dziejów Europy.	2) porównuje zasady kolonizacji na prawie polskim i na prawie niemieckim; 3) charakteryzuje proces formowania się społeczeństwa stanowego w Polsce.
XI. Europa późnego średniowiecza. Uczeń:	
1) charakteryzuje przemiany społeczne i gospodarcze w Europie w późnym średniowieczu; 2) opisuje zmiany na mapie politycznej Europy w XIV–XV w.; 3) charakteryzuje następstwa upadku cesarstwa bizantyjskiego i ekspansji tureckiej dla Europy.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) wyjaśnia przyczyny kryzysu idei władzy uniwersalnej w Europie późnego średniowiecza; 2) charakteryzuje kryzysy polityczne, społeczne i religijne późnego średniowiecza; 3) opisuje i wyjaśnia proces powstawania monarchii stanowych w Europie.
XII. Polska w XIV–XV w. Uczeń:	
1) opisuje proces zjednoczeniowy i rozwój terytorialny państwa polskiego w XIV–XV w.; 2) charakteryzuje rozwój monarchii stanowej w Polsce, uwzględniając strukturę społeczeństwa polskiego w późnym średniowieczu i rozwój przywilejów szlacheckich; 3) wyjaśnia międzynarodowe i wewnętrzne uwarunkowania związków Polski z Węgarami i Litwą w XIV–XV w.; 4) charakteryzuje i ocenia stosunki polsko-krzyżackie na płaszczyźnie politycznej, gospodarczej i kulturowej; 5) zestawia najważniejsze wydarzenia z dziejów Polski i Europy w XIV–XV w.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) ocenia znaczenie unii polsko-litewskiej z perspektywy obu narodów; 2) rozpoznaje przejawy wielokulturowości na ziemiach polskich w XIV–XV w., z uwzględnieniem stosunku Kazimierza Wielkiego do diaspory żydowskiej; 3) wyjaśnia wpływ rozwoju przywilejów szlacheckich na sytuację gospodarczą państwa; 4) dokonuje bilansu panowania władców panujących w Polsce w XIV i XV w.; 5) ocenia politykę dynastyczną Jagiellonów w XV w.

XIII. Kultura średniowiecza. Uczeń:	
1) wyjaśnia uniwersalny charakter kultury średniowiecza, wskazując na wyjątkową rolę chrześcijaństwa; 2) rozpoznaje dokonania okresu średniowiecza w dziedzinie kultury, z uwzględnieniem dorobku polskiego średniowiecza; 3) określa znaczenie chrześcijaństwa w obrządku łacińskim dla rozwoju kultury polskiej; 4) charakteryzuje sztukę romańską i gotycką.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) opisuje rolę uniwersytetów i ich organizację oraz wyjaśnia przyczyny trwałości idei uniwersyteckiej; 2) charakteryzuje przemiany życia religijnego w okresie średniowiecza; 3) określa znaczenie włączenia ziem polskich do cywilizacyjnego kręgu świata zachodniego (łacińskiego).
XIV. Odkrycia geograficzne i europejski kolonializm doby nowożytnej. Uczeń:	
1) charakteryzuje przyczyny i przebieg wypraw odkrywczych; 2) opisuje udział poszczególnych państw europejskich w podziale Nowego Świata w XVI–XVIII w.; 3) wyjaśnia wpływ wielkich odkryć geograficznych na społeczeństwo, gospodarkę i kulturę Europy oraz obszarów pozaeuropejskich.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) charakteryzuje cywilizacje prekolumbijskie; 2) przedstawia proces rozrostu posiadłości kolonialnych państw europejskich w XVI–XVIII w.
XV. Czasy renesansu. Uczeń:	
1) wyjaśnia główne prądy ideowe epoki; 2) rozpoznaje dokonania twórców renesansowych w dziedzinie kultury; 3) charakteryzuje sztukę renesansową.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto analizuje i interpretuje teksty obrazujące myśl filozoficzną i polityczną doby renesansu.
XVI. Reformacja i jej skutki. Uczeń:	
1) wyjaśnia religijne, polityczne, gospodarcze, społeczne, kulturowe uwarunkowania i następstwa reformacji, opisując jej główne nurty i postaci; 2) wyjaśnia rolę soboru trydenckiego i opisuje różne aspekty reformy Kościoła katolickiego; 3) opisuje mapę polityczną i wyznaniową Europy w XVI w.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) porównuje najważniejsze wyznania protestanckie; 2) przedstawia i ocenia kontrreformacyjne działania Kościoła katolickiego; 3) wyjaśnia wpływ reformacji i kontrreformacji na kulturę; 4) charakteryzuje najważniejsze wojny religijne.

XVII. Europa w XVI–XVII w. Uczeń:	
1) przedstawia drogę do nowego modelu monarchii europejskich w epoce nowożytnej, z uwzględnieniem charakterystyki i oceny absolutyzmu francuskiego; 2) charakteryzuje konflikty polityczne w Europie, z uwzględnieniem ekspansji tureckiej i charakteru wojny trzydziestoletniej; 3) wyjaśnia genezę i opisuje następstwa rewolucji angielskich; 4) opisuje przemiany w kulturze europejskiej w XVII w.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) opisuje proces kształtowania się państwa moskiewskiego/rosyjskiego w XVI–XVII w.; 2) porównuje ewolucję ustroju Francji i Anglii w XVII w.; 3) charakteryzuje przemiany kapitalistyczne w życiu gospodarczym Europy Zachodniej XVI–XVII w.; 4) charakteryzuje sztukę barokową.
XVIII. Państwo polsko-litewskie w czasach ostatnich Jagiellonów. Uczeń:	
1) opisuje zmiany terytorialne państwa polsko-litewskiego i charakteryzuje jego stosunki z sąsiadami w XVI w.; 2) wyjaśnia funkcjonowanie najważniejszych instytucji życia politycznego w XVI-wiecznej Polsce i ocenia funkcjonowanie demokracji szlacheckiej; 3) omawia polską specyfikę w zakresie rozwiązań ustrojowych, struktury społecznej i modelu życia gospodarczego (gospodarka folwarczno-pańszczyźniana) na tle europejskim; 4) przedstawia sytuację wyznaniową na ziemiach państwa polsko-litewskiego w XVI w.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) ocenia rozwiązanie problemu państw zakonnych w Prusach i Inflantach; 2) charakteryzuje ruch egzekucyjny szlachty (wskazując przedstawicieli) i ocenia jego znaczenie dla rozwoju parlamentaryzmu w państwie polsko-litewskim; 3) charakteryzuje stosunki wewnętrzne w Koronie i na Litwie, uwzględniając rozwarstwienie stanu szlacheckiego; 4) charakteryzuje główne nurty reformacji w państwie polsko-litewskim; 5) ocenia sytuację gospodarczą państwa ostatnich Jagiellonów.
XIX. Powstanie Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Uczeń:	
1) wyjaśnia przyczyny, okoliczności i następstwa zawarcia unii realnej pomiędzy Koroną a Litwą; 2) charakteryzuje ustrój Rzeczypospolitej Obojga Narodów w świetle postanowień unii lubelskiej; 3) opisuje strukturę terytorialną i ludnościową Rzeczypospolitej Obojga Narodów; 4) wyjaśnia prawne i kulturowe podstawy tolerancji religijnej na ziemiach Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVI w.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) ocenia kulturową rolę Polski w przeniesieniu wzorców cywilizacji zachodniej na obszary ruskie i litewskie; 2) charakteryzuje działania kontrreformacyjne ze strony Kościoła katolickiego i władz państwowych.

XX. Pierwsze wolne elekcje i ich następstwa. Uczeń:	
1) opisuje okoliczności, zasady, przebieg i następstwa pierwszych wolnych elekcji; 2) charakteryzuje działania Stefana Batorego w zakresie polityki wewnętrznej i zagranicznej; 3) zestawia najważniejsze wydarzenia z dziejów państwa polsko-litewskiego w XVI w. z wydarzeniami europejskimi.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) ocenia polityczną rolę wybitnych postaci okresu pierwszych wolnych elekcji; 2) charakteryzuje sytuację wewnętrzną i międzynarodową Rzeczypospolitej na początku panowania Zygmunta III Wazy.
XXI. Renesans w Polsce. Uczeń:	
1) ocenia dorobek polskiej myśli politycznej doby renesansu; 2) rozpoznaje dokonania twórców polskiego odrodzenia w dziedzinie kultury.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) analizuje i interpretuje fragmenty dzieł pisarzy politycznych polskiego odrodzenia; 2) ocenia wpływ reformacji i kontrreformacji na rozwój kultury w Rzeczypospolitej Obojga Narodów; 3) charakteryzuje związki renesansu polskiego z europejskim.
XXII. Polityka wewnętrzna i zagraniczna Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVII w. Uczeń:	
1) omawia konflikty wewnętrzne i zewnętrzne Rzeczypospolitej Obojga Narodów w okresie panowania Wazów; 2) opisuje sytuację wewnętrzną i położenie międzynarodowe Rzeczypospolitej Obojga Narodów w latach 1669–1696; 3) ocenia znaczenie bitwy pod Wiedniem dla losów Rzeczypospolitej Obojga Narodów i Europy; 4) charakteryzuje zmiany granic Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVII w.; 5) zestawia najważniejsze wydarzenia z dziejów Rzeczypospolitej Obojga Narodów i Europy i świata w XVII w.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) wyjaśnia wewnętrzne i międzynarodowe uwarunkowania XVII-wiecznych konfliktów Rzeczypospolitej Obojga Narodów; 2) przedstawia przebieg wojen toczonych przez Rzeczpospolitą Obojga Narodów w XVII w., z uwzględnieniem roli wybitnych dowódców i polityków, w tym: Stanisława Żółkiewskiego, Jana Karola Chodkiewicza, Stefana Czarnieckiego, Jana III Sobieskiego.

XXIII. Ustrój, społeczeństwo i kultura Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVII w. Uczeń:	
1) opisuje proces oligarchizacji życia politycznego Rzeczypospolitej Obojga Narodów, uwzględniając wpływy obce, liberum veto i rokosze; 2) wyjaśnia przyczyny kryzysów wewnętrznych oraz załamania gospodarczego Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVII w.; 3) ocenia polską specyfikę w zakresie rozwiązań ustrojowych, struktury społecznej i modelu życia gospodarczego na tle europejskim w XVII w.; 4) rozpoznaje dokonania twórców epoki baroku powstałe na terytorium Rzeczypospolitej Obojga Narodów.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) charakteryzuje udział poszczególnych stanów w życiu gospodarczym Rzeczypospolitej Obojga Narodów; 2) opisuje i ocenia projekty wzmocnienia władzy królewskiej w Rzeczypospolitej Obojga Narodów, w tym: Piotra Skargi, Jana Kazimierza; 3) charakteryzuje cechy sztuki barokowej i opisuje sarmatyzm jako ideologię i styl życia szlachty w Rzeczypospolitej Obojga Narodów.
XXIV. Europa w dobie oświecenia. Uczeń:	
1) charakteryzuje postęp techniczny i przemiany kapitalistyczne w Europie Zachodniej; 2) wyjaśnia główne idee oświecenia i rozpoznaje dokonania epoki w dziedzinie kultury; 3) charakteryzuje absolutyzm oświecony na przykładach państw sąsiadujących z Rzeczpospolitą Obojga Narodów; 4) charakteryzuje proces modernizacji Rosji w XVIII w. i rosyjską ideę imperium.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) opisuje rozwój parlamentaryzmu i rewolucję przemysłową w Anglii; 2) analizuje i interpretuje fragmenty tekstów myślicieli oświeceniowych; 3) charakteryzuje sztukę klasycystyczną; 4) charakteryzuje najważniejsze konflikty polityczne w Europie i na świecie w XVIII w.
XXV. Rewolucje XVIII w. Uczeń:	
1) wyjaśnia genezę i charakteryzuje następstwa amerykańskiej wojny o niepodległość; 2) charakteryzuje ustrój Stanów Zjednoczonych w świetle założeń konstytucji amerykańskiej; 3) wyjaśnia przyczyny i opisuje skutki rewolucji francuskiej; 4) ocenia znaczenie rewolucji amerykańskiej i francuskiej z perspektywy politycznej, gospodarczej i społecznej; 5) przedstawia wkład Polaków w walkę o niepodległość Stanów Zjednoczonych.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) ocenia rolę przywódców rewolucji amerykańskiej i francuskiej; 2) charakteryzuje etapy rewolucji francuskiej i wyjaśnia specyfikę okresu jakobińskiego; 3) ocenia sytuację wewnętrzną i międzynarodową Francji w dobie Dyktatoratu.

XXVI. Rzeczpospolita w XVIII w. (od czasów saskich do Konstytucji 3 maja). Uczeń:	
1) opisuje i ocenia sytuację wewnętrzną i międzynarodową Rzeczypospolitej w czasach saskich; 2) charakteryzuje politykę Rosji, Prus i Austrii wobec Rzeczypospolitej, wskazując przejawy osłabienia suwerenności państwa polskiego; 3) przedstawia reformy z pierwszych lat panowania Stanisława Augusta; 4) wyjaśnia przyczyny i przedstawia zasięg terytorialny pierwszego rozbioru Rzeczypospolitej; 5) wyjaśnia okoliczności zwołania Sejmu Wielkiego i przedstawia jego reformy, ze szczególnym uwzględnieniem postanowień Konstytucji 3 maja.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) charakteryzuje i ocenia projekty naprawy Rzeczypospolitej w I poł. XVIII w., w tym: Stanisława Leszczyńskiego, Stanisława Konarskiego; 2) ocenia znaczenie polsko-saskiej unii personalnej i rolę panujących; 3) wyjaśnia znaczenie konfederacji barskiej; 4) charakteryzuje położenie międzynarodowe i sytuację wewnętrzną Rzeczypospolitej po pierwszym rozborze; 5) porównuje polskie rozwiązania konstytucyjne z amerykańskimi i francuskimi.
XXVII. Upadek Rzeczypospolitej (wojna z Rosją i powstanie kościuszkowskie). Uczeń:	
1) wyjaśnia wpływ konfederacji targowickiej na wybuch wojny z Rosją; 2) charakteryzuje przebieg powstania kościuszkowskiego, z uwzględnieniem roli jego przywódców; 3) opisuje zasięg terytorialny drugiego i trzeciego rozbioru Rzeczypospolitej; 4) przedstawia przyczyny upadku Rzeczypospolitej w XVIII w.; 5) zestawia najważniejsze wydarzenia z dziejów Rzeczypospolitej w XVIII w. z wydarzeniami w Europie i na świecie.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) przedstawia przebieg wojny w obronie Konstytucji 3 maja, z uwzględnieniem roli dowódców; 2) ocenia postać Tadeusza Kościuszki jako pierwszego polskiego nowożytnego bohatera narodowego; 3) porównuje politykę państw zaborczych na zagarniętych ziemiach Rzeczypospolitej; 4) charakteryzuje wewnętrzne i zewnętrzne przyczyny upadku Rzeczypospolitej w XVIII w.
XXVIII. Kultura doby oświecenia w Rzeczypospolitej. Uczeń:	
1) rozpoznaje dokonania przedstawicieli polskiego oświecenia w dziedzinie kultury; 2) rozpoznaje i charakteryzuje najważniejsze zabytki architektury i sztuki doby oświecenia w Polsce;	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) wyjaśnia związki oświecenia polskiego z europejskim; 2) omawia i ocenia dorobek piśmiennictwa oświeceniowego w służbie Rzeczypospolitej (Hugona Kołłątaja, Stanisława Staszica);

3) omawia rolę instytucji oświeceniowych (Komisja Edukacji Narodowej, Biblioteka Załuskich, teatr, czasopiśmiennictwo).	3) omawia rolę Stanisława Augusta jako mecenasa sztuki.
XXIX. Epoka napoleońska. Uczeń:	
1) charakteryzuje walkę Francji o dominację w Europie; 2) przedstawia sukcesy i porażki wewnętrznej polityki Napoleona; 3) przedstawia przykłady zaangażowania się Polaków po stronie Napoleona, z uwzględnieniem Legionów Polskich we Włoszech; 4) charakteryzuje genezę, ustrój i dzieje Księstwa Warszawskiego; 5) ocenia znaczenie epoki napoleońskiej dla losów Francji i Europy.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) wyodrębnia etapy ekspansji Francji i omawia proces tworzenia kolejnych antynapoleońskich koalicji; 2) przedstawia przebieg wojny 1809 r. na ziemiach polskich; 3) ocenia postać księcia Józefa Poniatowskiego; 4) ocenia stosunek Napoleona do sprawy polskiej.
XXX. Europa i świat po kongresie wiedeńskim. Uczeń:	
1) przedstawia decyzje kongresu wiedeńskiego w odniesieniu do Europy i świata, z uwzględnieniem podziału ziem polskich; 2) opisuje funkcjonowanie systemu wiedeńskiego i charakteryzuje próby jego podważenia; 3) przedstawia przebieg rewolucji przemysłowej w Europie i Stanach Zjednoczonych oraz wskazuje jej najważniejsze konsekwencje 4) społeczno-gospodarcze; 5) omawia najważniejsze prądy kulturowe oraz nurty ideowe I poł. XIX wieku, uwzględniając ich przedstawicieli; 6) wyjaśnia genezę i skutki Wiosny Ludów; 7) charakteryzuje wojnę krymską i jej następstwa.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) ocenia rolę Świętego Przymierza; 2) charakteryzuje ruchy społeczne i niepodległościowe w I poł. XIX w.; 3) charakteryzuje proces powstawania niepodległych państw w Ameryce Łacińskiej; 4) wyjaśnia założenia doktryny Monroe; 5) charakteryzuje przebieg Wiosny Ludów w Europie.
XXXI. Ziemie polskie i ich mieszkańcy w latach 1815–1848. Uczeń:	
1) charakteryzuje sytuację polityczną, społeczno-gospodarczą i kulturową Królestwa Polskiego, ziem zabranych, zaboru pruskiego i austriackiego; 2) wyjaśnia genezę powstania listopadowego i opisuje jego następstwa;	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) charakteryzuje ruch spiskowy na ziemiach polskich;

3) opisuje działania władz powstańczych, charakter toczonych walk oraz międzynarodową reakcję na powstanie; 4) wyjaśnia okoliczności wybuchu powstania krakowskiego i opisuje jego skutki, z uwzględnieniem tzw. rabacji galicyjskiej; 5) opisuje następstwa Wiosny Ludów na ziemiach polskich i przedstawia udział Polaków w Wiośnie Ludów w Europie; 6) rozpoznaje i charakteryzuje dorobek kultury polskiej I poł. XIX w.	2) prezentuje oceny polskiej historiografii dotyczące powstania listopadowego i roli jego przywódców; 3) wyjaśnia przyczyny i charakter przemian społecznych i gospodarczych na ziemiach polskich w I poł. XIX w.; 4) porównuje programy głównych obozów Wielkiej Emigracji, rozpoznając ich przedstawicieli; 5) charakteryzuje różnice między klasycyzmem i romantyzmem.
XXXII. Powstanie styczniowe i jego następstwa. Uczeń:	
1) wyjaśnia genezę powstania styczniowego i opisuje jego następstwa; 2) opisuje działania władz powstańczych, charakter toczonych walk oraz międzynarodową reakcję na powstanie; 3) charakteryzuje organizację polskiego państwa podziemnego w okresie powstania styczniowego, z uwzględnieniem roli jego przywódców, w tym Romualda Traugutta; 4) przedstawia problem uwłaszczenia chłopów w zaborze rosyjskim oraz porównuje z procesem uwłaszczeniowym w pozostałych zaborach.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) ocenia znaczenie powstania styczniowego dla kształtowania się nowoczesnego narodu polskiego; 2) opisuje przykłady działalności Polaków w czasie zesłania na Syberii.
XXXIII. Europa i świat w II połowie XIX i na początku XX wieku. Uczeń:	
1) porównuje procesy zjednoczeniowe Włoch i Niemiec w XIX w.; 2) wyjaśnia przyczyny i skutki wojny secesyjnej w Stanach Zjednoczonych; 3) omawia przyczyny, zasięg i następstwa ekspansji kolonialnej państw europejskich, Stanów Zjednoczonych i Japonii.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) charakteryzuje podział polityczny świata u schyłku XIX w.; 2) przedstawia reformy wewnętrzne w państwach zaborczych w II połowie XIX i na początku XX wieku; 3) charakteryzuje proces modernizacji Japonii.

XXXIV. Przemiany gospodarcze i społeczne. Nowe prądy ideowe. Uczeń:	
1) przedstawia przemiany gospodarcze w Europie i świecie, wymienia najważniejsze odkrycia naukowe i dokonania techniczne; charakteryzuje procesy migracyjne; 2) charakteryzuje nowe prądy ideowe i kulturowe, ruch emancypacyjny kobiet, przemiany obyczajowe i początki kultury masowej; 3) wyjaśnia procesy demokratyzacji ustrojów państw Europy Zachodniej; 4) charakteryzuje różne formy zorganizowanej działalności robotników.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) rozpoznaje wybitnych teoretyków i działaczy nowych ideologii; opisuje ich dokonania; 2) wyjaśnia związki ideologii z ruchami narodowowyzwoleńczymi i zjednoczeniowymi, z działalnością partii politycznych oraz związków zawodowych; 3) charakteryzuje odrodzenie się idei sportu olimpijskiego.
XXXV. Ziemie polskie pod zaborami w II połowie XIX i na początku XX wieku. Uczeń:	
1) wyjaśnia cele i porównuje metody polityki zaborców wobec mieszkańców ziem dawnej Rzeczypospolitej (w tym ziem zabranych) – rusyfikacja, germanizacja, autonomia galicyjska; 2) porównuje zmiany zachodzące w sytuacji społeczno-gospodarczej w trzech zaborach; 3) charakteryzuje postawy społeczeństwa polskiego w stosunku do zaborców; 4) charakteryzuje proces formowania się nowoczesnej świadomości narodowej Polaków i innych grup narodowych zamieszkujących tereny dawnej Rzeczypospolitej; dostrzega znaczenie języka, wiary, edukacji dla podtrzymania świadomości narodowej; 5) rozpoznaje przejawy odradzania się polskości na Górnym Śląsku, Warmii i Mazurach; 6) przedstawia genezę nowoczesnych ruchów politycznych (socjalizm, ruch ludowy, ruch narodowy), z uwzględnieniem ich przedstawicieli, w tym: Wincentego Witosa, Ignacego Daszyńskiego, Romana Dmowskiego, Józefa Piłsudskiego i Wojciecha Korfanteo;	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) charakteryzuje rozwój przemysłowy ziem polskich, z uwzględnieniem urbanizacji; 2) charakteryzuje nowe klasy i warstwy społeczne; 3) porównuje programy nowoczesnych ruchów politycznych; charakteryzuje dokonania najważniejszych przedstawicieli tych ruchów; 4) porównuje przyczyny i przebieg rewolucji w latach 1905–1907 w Rosji i w Królestwie Polskim; 5) przedstawia rezultaty wystąpień rewolucyjnych i ocenia ich znaczenie.

7) wyjaśnia genezę, charakter i skutki rewolucji w latach 1905–1907 w Królestwie Polskim.	
XXXVI. Kultura i nauka polska w II połowie XIX i na początku XX wieku. Uczeń:	
1) wyjaśnia specyfikę polskiego pozytywizmu oraz twórczości młodopolskiej; 2) rozpoznaje dorobek kultury polskiej doby pozytywizmu i Młodej Polski; 3) wskazuje przykłady najwybitniejszych dzieł tworzonych „ku pokrzepieniu serc”; 4) rozpoznaje najważniejszych ludzi nauki oraz omawia ich dokonania.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) charakteryzuje podstawy ideowe i program polskiego pozytywizmu; 2) charakteryzuje różne nurty w sztuce na przełomie XIX i XX w.; 3) ocenia rolę kultury polskiej w dziele zachowania tożsamości narodowej przez Polaków w dobie rusyfikacji i germanizacji.
XXXVII. I wojna światowa. Uczeń:	
1) wyjaśnia pośrednie i bezpośrednie przyczyny wybuchu wojny, z uwzględnieniem procesu powstawania dwóch przeciwstawnych systemów sojuszy; 2) opisuje charakter działań wojennych na różnych frontach; 3) wyjaśnia okoliczności przystąpienia USA do wojny i ich rolę w konflikcie; 4) przedstawia przyczyny i skutki rewolucji lutowej i październikowej w Rosji; 5) wyjaśnia przyczyny klęski państw centralnych i Rosji.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) omawia najważniejsze konflikty polityczne i militarne poprzedzające I wojnę światową, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji na Bałkanach; 2) omawia strategiczne koncepcje prowadzenia wojny i ich realizację; 3) przedstawia przebieg działań wojennych na najważniejszych frontach, dostrzegając zależności między nimi; 4) charakteryzuje sytuację ludności cywilnej, z uwzględnieniem przykładów eksterminacji.
XXXVIII. Sprawa polska w przededniu i podczas I wojny światowej. Uczeń:	
1) omawia stosunek państw zaborczych do sprawy polskiej w przededniu i po wybuchu wojny; 2) przedstawia koncepcje polskich ugrupowań politycznych wobec nadciągającego konfliktu światowego; 3) analizuje umiędzynarodowienie sprawy polskiej (m.in. akt 5 listopada, rola USA i rewolucji rosyjskich, deklaracja z 3 czerwca 1918 r.);	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) opisuje polskie przedsięwzięcia polityczne po stronie państw centralnych i Ententy; 2) przedstawia szlak bitewny żołnierzy polskich formacji wojskowych w tym: Łowczówek, Rokitna, Kostiuchnówka, Kaniów, Krzywopłoty, z uwzględnieniem roli dowódców;

4) charakteryzuje przykłady zaangażowania militarnego Polaków podczas wojny, ze szczególnym uwzględnieniem losów Legionów.	3) charakteryzuje przykłady politycznych działań państwowotwórczych i wymienia ich liderów; 4) ocenia skalę zniszczeń wojennych na ziemiach polskich; 5) opisuje tragizm losów Polaków wcielonych do armii zaborczych.
XXXIX. Europa i świat po I wojnie światowej. Uczeń:	
1) analizuje cywilizacyjne i kulturowe następstwa wojny; ocenia straty wojenne, wylicza społeczne i gospodarcze następstwa wojny; 2) przedstawia postanowienia traktatu wersalskiego; charakteryzuje słabe strony ładu wersalskiego; 3) charakteryzuje cele Ligi Narodów; 4) wyjaśnia znaczenie układów z Rapallo i Locarno dla ładu międzynarodowego; 5) charakteryzuje wielki kryzys gospodarczy; 6) rozpoznaje dorobek okresu międzywojennego w dziedzinie kultury i nauki.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) przedstawia postanowienia traktatów pokojowych podpisanych z sojusznikami Niemiec; 2) ocenia funkcjonowanie Ligi Narodów i skutki amerykańskiego izolacjonizmu; 3) wyjaśnia przyczyny wielkiego kryzysu gospodarczego i ocenia skuteczność metod jego zwalczania na świecie; 4) ocenia sytuację Niemiec w latach dwudziestych; 5) charakteryzuje przemiany cywilizacyjne na świecie w okresie międzywojennym.
XL. Narodziny i rozwój totalitaryzmów w okresie międzywojennym. Uczeń:	
1) wyjaśnia genezę powstania państwa sowieckiego i charakteryzuje jego politykę wewnętrzną i zagraniczną w okresie międzywojennym; 2) wyjaśnia genezę faszyzmu i charakteryzuje faszystowskie Włochy; 3) charakteryzuje drogę Hitlera do władzy w Niemczech; 4) charakteryzuje politykę wewnętrzną i zagraniczną III Rzeszy w latach trzydziestych; 5) porównuje funkcjonowanie aparatu terroru w ZSRS i III Rzeszy.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) porównuje systemy totalitarne, charakteryzując ich imperialne cele; 2) wyjaśnia rolę ideologii w systemach totalitarnych i zjawisko kultu jednostki; 3) wyjaśnia przyczyny i opisuje przejawy kryzysu demokracji w okresie międzywojennym; 4) charakteryzuje państwa autorytarne w Europie i na świecie; 5) ukazuje skalę wewnętrznych represji w ZSRS w latach 30. (w tym tzw. operację polską NKWD 1937–1938).

XLI. Walka o odrodzenie państwa polskiego po I wojnie światowej. Uczeń:	
1) analizuje proces formowania się centralnego ośrodka władzy państwowej (od październikowej deklaracji Rady Regencyjnej do małej konstytucji z 1919 r.); 2) przedstawia postanowienia konferencji pokojowej w Paryżu dotyczące Polski; 3) charakteryzuje proces kształtowania się polskiej granicy z Niemcami, z uwzględnieniem powstania wielkopolskiego, powstań śląskich i plebiscytów; 4) charakteryzuje proces kształtowania się polskiej granicy wschodniej, ze szczególnym uwzględnieniem wojny polsko-bolszewickiej; 5) porównuje kształt terytorialny I i II Rzeczypospolitej.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) wyjaśnia wewnętrzne i międzynarodowe uwarunkowania odzyskania niepodległości przez Polskę; 2) opisuje genezę i przebieg wojny polsko-bolszewickiej oraz jej powiązanie z kwestią ukraińską i litewską; 3) ocenia z perspektywy polskiej i europejskiej polityczne i cywilizacyjne znaczenie bitwy warszawskiej; 4) charakteryzuje proces formowania się granic z Czechosłowacją i Litwą.
XLII. Dzieje polityczne II Rzeczypospolitej. Uczeń:	
1) charakteryzuje ustrój polityczny II Rzeczypospolitej na podstawie konstytucji marcowej z 1921 r., 2) wyjaśnia przyczyny przewrotu majowego, charakteryzuje jego przebieg oraz ocenia skutki ustrojowe (nowela sierpniowa, konstytucja kwietniowa z 1935 r.); 3) ocenia wpływ Józefa Piłsudskiego, Romana Dmowskiego oraz innych polityków na kształt II Rzeczypospolitej; porównuje ich wizję Polski; 4) charakteryzuje życie polityczne w Polsce w czasie rządów sanacyjnych; 5) ocenia rolę wybitnych postaci w odbudowie niepodległej Polski i kształtowaniu jej ustroju; 6) zestawia najważniejsze wydarzenia z dziejów Polski, Europy i świata w okresie międzywojennym.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) porównuje ustrój i rzeczywistość polityczną w II Rzeczypospolitej przed i po przewrocie majowym; 2) charakteryzuje dynamikę zmian na polskiej scenie politycznej w okresie międzywojennym; 3) ocenia skuteczność polskiej polityki zagranicznej w okresie międzywojennym; 4) analizuje politykę wewnętrzną władz i postawy społeczeństwa II Rzeczypospolitej wobec zagrożenia wojennego.

XLIII. Społeczeństwo i gospodarka II Rzeczypospolitej. Uczeń:	
1) charakteryzuje skalę i skutki wojennych zniszczeń, uwzględniając zaborowe „dziedzictwo”; 2) charakteryzuje strukturę społeczeństwa II Rzeczypospolitej, uwzględniając jego wielonarodowy, wielokulturowy i wieloreligijny charakter; 3) przedstawia i ocenia dokonania pierwszych lat odbudowy (m.in. reformy Władysława Grabskiego i unifikację państwa); 4) omawia skutki światowego kryzysu gospodarczego na ziemiach polskich; 5) charakteryzuje i ocenia osiągnięcia gospodarcze II Rzeczypospolitej z lat 30. (m.in. reformy Eugeniusza Kwiatkowskiego).	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) charakteryzuje przemiany społeczne i gospodarcze w II Rzeczypospolitej, z uwzględnieniem problemu reformy rolnej; 2) analizuje stosunki narodowościowe i religijne na obszarze II Rzeczypospolitej; 3) ocenia politykę gospodarczą i społeczną władz II Rzeczypospolitej. 4) dostrzega obecność Polonii poza granicami kraju, z uwzględnieniem roli Związku Polaków w Niemczech.
XLIV. Kultura i nauka w okresie II Rzeczypospolitej. Uczeń:	
1) rozpoznaje osiągnięcia w dziedzinie kultury i nauki z okresu II Rzeczypospolitej oraz ich twórców; 2) charakteryzuje zróżnicowanie kulturowe II Rzeczypospolitej.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) opisuje proces upowszechniania oświaty w II Rzeczypospolitej; 2) ocenia dorobek II Rzeczypospolitej w dziedzinie kultury, nauki i sportu na tle europejskim; 3) charakteryzuje przejawy kultury masowej w Polsce międzywojennej.
XLV. Świat na drodze do II wojny światowej. Uczeń:	
1) przedstawia ideologiczne, polityczne i gospodarcze przyczyny wybuchu II wojny światowej; 2) wyjaśnia wpływ polityki hitlerowskich Niemiec na rozbijanie systemu wersalskiego; 3) charakteryzuje politykę <i>appeasementu</i>; 4) wyjaśnia genezę paktu Ribbentrop-Mołotow i przedstawia jego postanowienia.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) charakteryzuje proces marginalizowania Ligi Narodów przez państwa niedemokratyczne; 2) charakteryzuje i ocenia ekspansję Włoch oraz wojnę domową w Hiszpanii i jej uwarunkowania.

XLVI. Wojna obronna Polski w 1939 roku. Agresja Niemiec (1 września) i Związku Sowieckiego (17 września). Uczeń:	
1) charakteryzuje położenie międzynarodowe Polski w przededniu wybuchu II wojny światowej; 2) wyjaśnia cele wojenne hitlerowskich Niemiec i ZSRS; 3) charakteryzuje etapy wojny obronnej, podaje przykłady bohaterstwa obrońców, w tym: Westerplatte, Poczty Polskiej, Mokrej, Wizny, bitwy nad Bzurą, Warszawy, Kocka i zbrodni wojennych dokonanych przez agresorów, w tym w: Wieluniu, Bydgoszczy, Katowicach, Grodnie; 4) przedstawia podział ziem polskich między okupantów; wskazuje przykłady współpracy między nimi; 5) wyjaśnia znaczenie powołania polskich władz państwowych i sił zbrojnych na uchodźstwie; 6) wyjaśnia przyczyny przegranej przez Polskę wojny obronnej.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) porównuje potencjał walczących stron; 2) przedstawia polską strategię obrony i rozmieszczenie wojsk; 3) ocenia zachowanie dowódców (m.in. Edwarda Rydza-Śmigłego, Henryka Sucharskiego, Juliana Filipowicza 4) Władysława Raginisa, Stanisława Dąbka, Tadeusza Kutrzebę, Franciszka Kleeberga), żołnierzy, polityków, w tym Ignacego Mościckiego, Stefana Starzyńskiego i ludności cywilnej podczas wojny obronnej w 1939 r.; 5) charakteryzuje materialne i demograficzne skutki przegranej wojny obronnej; 6) przedstawia i ocenia zachowania aliantów wobec agresji hitlerowskich Niemiec.
XLVII. II wojna światowa i jej etapy. Uczeń:	
1) omawia współpracę hitlerowskich Niemiec i ZSRS w latach 1939–1941; 2) charakteryzuje etapy agresji i aneksji obu totalitarnych mocarstw; 3) sytuuje w czasie i przestrzeni przełomowe wydarzenia II wojny światowej (polityczne i militarne); 4) charakteryzuje politykę hitlerowskich Niemiec na terenach okupowanej Europy; 5) wyjaśnia przyczyny klęski państw Osi; 6) opisuje uwarunkowania militarne i polityczne konferencji Wielkiej Trójki (Teheran, Jałta, Poczdam) i przedstawia ich ustalenia.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) charakteryzuje przebieg działań wojennych na Dalekim Wschodzie i na innych frontach II wojny światowej; 2) omawia narodziny i działalność Wielkiej Koalicji; 3) charakteryzuje sytuację ludności cywilnej oraz jeńców wojennych, z uwzględnieniem przykładów eksterminacji; 4) charakteryzuje polityczne, gospodarczo-społeczne oraz kulturowe skutki II wojny światowej.

XLVIII. Polska pod okupacją niemiecką i sowiecką. Uczeń:	
1) przedstawia prawno-ustrojowe regulacje okupacyjnych władz, dotyczące terytorium państwa polskiego i zamieszkującej tam ludności; 2) przedstawia realia życia codziennego w okupowanej Polsce; 3) wymienia i charakteryzuje przykłady największych zbrodni niemieckich i sowieckich (m.in. Auschwitz, Palmiry, Piaśnica, Ponary, Katyń, Miednoje, Charków); 4) porównuje system sowieckich i niemieckich obozów pracy, obozów koncentracyjnych oraz obozów zagłady; omawia kwestie deportacji i wysiedleń ludności oraz jej planowanego wyniszczenia; 5) wyjaśnia przyczyny i rozmiary konfliktu polsko-ukraińskiego, w tym ludobójstwa ludności polskiej na Wołyniu i w Małopolsce Wschodniej; 6) charakteryzuje postawy polskiego społeczeństwa wobec polityki okupantów oraz wymienia przykłady heroizmu Polaków, w tym: Witolda Pileckiego, Maksymiliana Marii Kolbego; 7) wyjaśnia i omawia sposoby upamiętnienia zbrodni obu okupantów oraz heroizm Polaków na przykładzie: a) Muzeum Powstania Warszawskiego, b) Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu, c) Polskiego Cmentarza Wojennego w Katyniu.	spełnia wymagania dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) wyjaśnia rolę okupantów w zaognianiu trudnych relacji polsko-litewskich i polsko-ukraińskich; 2) porównuje i ocenia założenia i metody polityki III Rzeszy i Związku Sowieckiego w okupowanej Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem eksterminacji inteligencji i duchowieństwa.
XLIX. Niemiecka polityka eksterminacji. Uczeń:	
1) przedstawia ideologiczne podstawy eksterminacji Żydów oraz innych grup etnicznych i społecznych, prowadzonej przez Niemcy hitlerowskie; 2) charakteryzuje etapy eksterminacji Żydów (dyskryminacja, stygmatyzacja, izolacja, zagłada);	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) rozróżnia terminologię stosowaną w nauce na określenie niemieckiej polityki eksterminacyjnej w okresie II wojny światowej (m.in. Holokaust, Szoa, Porajmos);

3) rozpoznaje główne miejsca eksterminacji Żydów polskich i europejskich oraz innych grup etnicznych i społecznych na terenie Polski i Europy Środkowo-Wschodniej (w tym: Auschwitz-Birkenau, Treblinka, Sobibór, Babi Jar). 4) opisuje postawy ludności żydowskiej wobec Holokaustu, z uwzględnieniem powstania w getcie warszawskim; 5) charakteryzuje postawy społeczeństwa polskiego i społeczności międzynarodowej wobec Holokaustu, z uwzględnieniem „sprawiedliwych”, na przykładzie Ireny Sendlerowej, Antoniny i Jana Żabińskich oraz rodziny Ulmów.	2) wyjaśnia religijne, kulturowe i polityczne korzenie rasizmu i antysemityzmu; 3) przedstawia rasistowską i antysemitę politykę Niemiec hitlerowskich przed II wojną światową; 4) przedstawia i omawia działania rządu Rzeczypospolitej Polskiej wobec tragedii Zagłady, z uwzględnieniem misji Jana Karskiego i roli „Żegoty”.
L. Działalność władz Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie i w okupowanym kraju. Uczeń:	
1) omawia działalność rządu Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie; 2) ocenia znaczenie układu Sikorski-Majski dla obywateli polskich, znajdujących się pod okupacją sowiecką; 3) przedstawia przykłady bohaterstwa żołnierzy polskich na frontach II wojny światowej, w tym: bitwę o Narvik, bitwę o Anglię, bitwę pod Tobrukiem, bitwę o Monte Cassino, bitwę pod Falaise, bitwę o Arnhem, bitwę o Kołobrzeg, bitwę o Brede; 4) analizuje politykę mocarstw wobec sprawy polskiej w czasie II wojny światowej; 5) charakteryzuje organizację i cele Polskiego Państwa Podziemnego; 6) charakteryzuje polityczną i militarną działalność Armii Krajowej oraz Narodowych Sił Zbrojnych i Batalionów Chłopskich; wskazuje różne formy oporu wobec okupantów; 7) wyjaśnia uwarunkowania akcji „Burza”;	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) ocenia rolę wielkich postaci polskiej polityki z okresu II wojny światowej, w tym: Władysława Sikorskiego, Stefana Grota-Roweckiego, Władysława Andersa, Stanisława Mikołajczyka, Kazimierza Sosnkowskiego, Leopolda Okulickiego; 2) opisuje położenie rządu Rzeczypospolitej Polskiej na arenie międzynarodowej; 3) charakteryzuje losy armii gen. Władysława Andersa; 4) sytuuje w czasie i przestrzeni działania polskich formacji wojskowych na różnych frontach II wojny światowej; 5) opisuje walki na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej, w tym: o Lwów, o Wilno; 6) ocenia rolę wielkich postaci polskiej polityki z okresu II wojny światowej; 7) przywołuje różne opinie historyków na temat powstania warszawskiego.

8) charakteryzuje powstanie warszawskie (uwarunkowania polityczne, przebieg walk, następstwa powstania, postawę aliantów i Związku Sowieckiego); 9) zestawia najważniejsze wydarzenia z dziejów Polski w okresie II wojny światowej z wydarzeniami w Europie i na świecie.	8) dostrzega tragizm losów twórców zaangażowanych w niepodległościową konspirację, w tym: Krzysztofa Kamila Baczyńskiego, Tadeusza Gajcego i Zygmunta Rumla.
LI. Świat po II wojnie światowej. Początek zimnej wojny. Uczeń:	
1) charakteryzuje polityczne, społeczne, gospodarcze i kulturowe skutki II wojny światowej; 2) charakteryzuje zmiany na mapie politycznej Europy i świata; 3) wyjaśnia cele i strukturę Organizacji Narodów Zjednoczonych i charakteryzuje rolę tej organizacji w powojennym świecie; 4) opisuje przyczyny rozpadu koalicji antyhitlerowskiej i wyjaśnia genezę zimnej wojny (z uwzględnieniem wojny w Korei); 5) charakteryzuje powojenny problem niemiecki; 6) omawia proces sowietyzacji państw Europy Środkowo-Wschodniej; 7) wyjaśnia genezę NATO i Układu Warszawskiego i charakteryzuje oba bloki polityczno-wojskowe; 8) charakteryzuje zmiany w ZSRS po śmierci Stalina; opisuje wydarzenia w NRD w 1953 roku i na Węgrzech w 1956 roku i Czechosłowacji w 1968 roku.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) charakteryzuje skutki II wojny światowej, w tym problem osądzenia ludobójstwa (sąd w Norymberdze), użycia broni atomowej, współistnienia państw demokratycznych z państwami totalitarnymi; 2) ocenia działalność Organizacji Narodów Zjednoczonych w powojennym świecie; 3) wyjaśnia okoliczności utworzenia państwa Izrael i genezę konfliktu arabsko-izraelskiego; 4) omawia przemiany w Chinach po II wojnie światowej; charakteryzuje system maoistowski; 5) przedstawia przemiany kulturowe i cywilizacyjne na świecie w latach zimnej wojny.
LII. Dekolonizacja, integracja i nowe konflikty. Uczeń:	
1) wyjaśnia genezę procesów dekolonizacyjnych w Azji i Afryce, 2) wyjaśnia przyczyny i przedstawia skutki konfliktów zimnowojennych, w tym wojny w Wietnamie, kryzysu kubańskiego oraz wojny w Afganistanie;	spełnia wymagania dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) opisuje przebieg i specyfikę konfliktów w Wietnamie oraz wojen arabsko-izraelskich i ocenia ich skutki; 2) charakteryzuje tzw. rok Afryki;

3) wyjaśnia charakter konfliktów na Bliskim Wschodzie, ze szczególnym uwzględnieniem konfliktu arabsko-izraelskiego;	3) omawia przemiany w Chinach po śmierci Mao Zedonga;
4) charakteryzuje genezę i etapy integracji europejskiej.	4) wyjaśnia przyczyny i uwarunkowania rozwoju terroryzmu w Europie i na świecie.
LIII. Przemiany cywilizacyjne na świecie. Uczeń:	
1) charakteryzuje i wyjaśnia znaczenie najważniejszych przemian naukowo--technicznych na świecie po II wojnie światowej;	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:
2) analizuje najważniejsze przemiany kulturowe i społeczne po II wojnie światowej;	1) dostrzega problem biedy we współczesnym świecie, ze szczególnym uwzględnieniem państw Południa;
3) charakteryzuje zjawisko „rewolucji obyczajowej” i ruchów młodzieżowych, ze szczególnym uwzględnieniem wydarzeń 1968 roku;	2) charakteryzuje najważniejsze współczesne zagrożenia cywilizacyjne;
4) opisuje rozwój nowych środków komunikacji społecznej i ocenia ich znaczenie.	3) wyjaśnia rolę religii we współczesnym świecie, w tym znaczenie Soboru Watykańskiego II dla działalności Kościoła katolickiego w świecie i idei ekumenizmu;
	4) charakteryzuje rolę kultury masowej i sportu we współczesnym świecie.
LIV. Świat na przełomie tysiącleci. Uczeń:	
1) charakteryzuje proces rozpadu ZSRS i określa jego następstwa;	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:
2) charakteryzuje przemiany społeczno-polityczne w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1989–1991;	1) porównuje proces obalania komunizmu w krajach Europy Środkowo-Wschodniej i transformacji ustrojowej tych państw;
3) opisuje konflikty na terenie byłej Jugosławii oraz wojny czeczeńskie;	2) wyjaśnia przyczyny rosnącego znaczenia Chin w świecie współczesnym;
4) charakteryzuje kontynuację procesu integracji w Europie i przedstawia główne etapy rozwoju Unii Europejskiej.	3) charakteryzuje nowe zagrożenia dla ładu międzynarodowego.
LV. Proces przejmowania władzy przez komunistów w Polsce (1944–1948). Uczeń:	
1) opisuje straty demograficzne, gospodarcze i kulturowe po II wojnie światowej;	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:
2) porównuje obszar państwa polskiego przed i po II wojnie światowej;	1) ocenia następstwa społeczno-gospodarcze zmiany granic państwa polskiego;
3) charakteryzuje okoliczności i etapy przejmowania władzy w Polsce przez komunistów;	2) omawia sytuację polskiej emigracji politycznej i działalność rządu Rzeczypospolitej na uchodźstwie.

4) omawia działalność opozycji legalnej oraz podziemia antykomunistycznego, w tym: Narodowych Sił Zbrojnych (NSZ), Zrzeszenia Wolność i Niezawisłość (WiN), Narodowego Zjednoczenia Wojskowego (NZW); 5) charakteryzuje losy żołnierzy wyklętych/ niezłomnych, 6) opisuje represje sowieckiego i polskiego aparatu bezpieczeństwa (w tym obławę augustowską); 7) charakteryzuje okres odbudowy oraz ocenia projekt reformy rolnej i nacjonalizacji przemysłu i handlu.	
LVI. Stalinizm w Polsce i jego erozja. Uczeń:	
1) przedstawia proces sowietyzacji kraju na płaszczyźnie ustrojowej, gospodarczo-społecznej i kulturowej; 2) omawia i ocenia skutki terroru stalinowskiego w Polsce; 3) wyjaśnia przyczyny i następstwa poznańskiego czerwca oraz znaczenie wydarzeń październikowych 1956 roku; 4) opisuje formy i skutki prześladowania Kościoła katolickiego.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) wyjaśnia założenia propagandy komunistycznej i charakteryzuje cechy sztuki socrealizmu; 2) wyjaśnia rolę radia „Wolna Europa” wobec propagandy komunistycznej; 3) ocenia efekty społeczne i gospodarcze planu sześcioletniego; 4) charakteryzuje przejawy odwilży popaździernikowej.
LVII. Polska w latach 1957–1981. Uczeń:	
1) charakteryzuje system władzy w latach 60. i 70. w PRL i stopień uzależnienia od ZSRS; opisuje proces industrializacji i funkcjonowanie gospodarki planowej; 2) wyjaśnia genezę i następstwa kryzysów społecznych w latach 1968, 1970 i 1976; 3) wyjaśnia społeczno-polityczną rolę Kościoła katolickiego; 4) charakteryzuje i ocenia działalność opozycji politycznej w latach 1976–1980; 5) ocenia rolę papieża Jana Pawła II i jego wpływ na przemiany w Polsce i krajach sąsiednich;	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) opisuje postawy społeczne od negacji i oporu po przystosowanie i współpracę; 2) wyjaśnia znaczenie obchodów milenijnych w roku 1966, z uwzględnieniem roli prymasa Stefana Wyszyńskiego; 3) rozpoznaje najważniejsze postacie „Solidarności” (z perspektywy ogólnopolskiej i lokalnej); 4) charakteryzuje osiągnięcia polskich twórców kultury, ludzi nauki i sportowców w latach 60. i 70.

6) wyjaśnia przyczyny i następstwa strajków w 1980 r.; 7) charakteryzuje ruch społeczny „Solidarność” i ocenia jego wpływ na przemiany społeczno-polityczne w Polsce i w Europie.	
LVIII. Dekada 1981–1989. Uczeń:	
1) wyjaśnia przyczyny wprowadzenia stanu wojennego, opisuje jego specyfikę oraz społeczne, gospodarcze i polityczne skutki; 2) charakteryzuje postawy Polaków wobec stanu wojennego, przedstawia formy oporu społecznego oraz ocenia rolę ks. Jerzego Popiełuszki i okoliczności jego śmierci; 3) wyjaśnia przyczyny zawarcia porozumienia okrągłego stołu opisuje i ocenia jego skutki; 4) rozpoznaje największe powojenne polskie osiągnięcia w dziedzinie kultury i nauki, z uwzględnieniem twórczości emigracyjnej.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) ocenia międzynarodową reakcję na wprowadzenie stanu wojennego w Polsce; 2) opisuje i ocenia politykę władz PRL względem Kościoła w latach 80.; 3) opisuje wpływ Kościoła katolickiego na ruch społeczny Polaków; 4) charakteryzuje realia życia codziennego w PRL lat 80.
LIX. Narodziny III Rzeczypospolitej i jej miejsce w świecie na przełomie XX i XXI wieku. Uczeń:	
1) przedstawia proces rozpadu Układu Warszawskiego i odzyskiwania suwerenności przez Polskę; 2) opisuje kluczowe przemiany ustrojowe w latach 1989–1997, wyjaśnia ich międzynarodowe uwarunkowania; 3) wyjaśnia kontrowersje wokół problemu dekomunizacji i lustracji; 4) ocenia proces transformacji ustrojowej i gospodarczej; 5) charakteryzuje i ocenia polską politykę zagraniczną (w tym przystąpienie Polski do NATO i do Unii Europejskiej).	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) charakteryzuje przemiany społeczno-polityczne, gospodarcze i kulturowe lat 90.; 2) charakteryzuje polityczne spory o kształt wolnej Polski; 3) ocenia społeczne koszty transformacji; 4) charakteryzuje stosunki Polski z państwami sąsiednimi.

Warunki i sposób realizacji

Historia w liceum i technikum będzie na powrót realizowana w całym cyklu kształcenia przez wszystkich uczniów. Jest niezwykle ważne, aby każdy absolwent liceum i technikum znał dzieje swojego państwa i narodu, a także orientował się w ważnych momentach historii powszechnej w wymiarze regionalnym, europejskim i globalnym. Zaproponowany układ treści szczegółowych stwarza możliwość pogłębionej refleksji nad dziejami ojczystymi, z uwzględnieniem szerokiego kontekstu uwarunkowań wewnętrznych i międzynarodowych.

Treści z zakresu rozszerzonego są zintegrowane z zapisami dla zakresu podstawowego – ich realizacja w oddziałach klasowych z rozszerzoną historią powinna być zatem prowadzona w sposób koherentny. Nauczyciel w procesie nauczania – uczenia się może swobodnie (w ramach przewidzianej siatki godzin) rozkładać akcenty na różne wiązki tematyczne, uwzględniając możliwości i zainteresowania swoich uczniów. Wymagania określone w podstawie programowej nie są gotowym programem nauczania i w żadnym wypadku nie mogą być traktowane jako zestaw tematów lekcji. Stanowią rejestr zakładanych umiejętności, które ma opanować absolwent szkoły ponadpodstawowej i jako takie będą podstawą do konstruowania arkusza maturalnego z historii.

W procesie lekcyjnym i przy okazji zadań domowych nauczyciele i uczniowie powinni wykorzystywać wszelkie dostępne zasoby źródeł i opracowań historycznych. Postęp technologiczny stwarza coraz szersze możliwości docierania do świadectw minionej rzeczywistości – oznacza to, że uczeń i nauczyciel nie są skazani na tradycyjną dydaktykę.

Wybór stosowanych w procesie nauczania – uczenia się metod i środków dydaktycznych powinien być zależny od możliwości i potrzeb uczniów. Ich repertuar wyznaczają jedynie wiedza i wyobrażenia nauczycieli oraz entuzjazm uczniów. Swoboda w doborze zasad i metod nauczania, a także w zakresie wykorzystania środków dydaktycznych będzie decydować o jakości nauczania historii i wynikających zeń efektów. Nieocenioną pomocą w misji historycznego edukowania młodych Polaków stanowią niezliczone instytucje publiczne i niepubliczne, których zasoby (w większości dostępne w wersjach elektronicznych) mogą służyć jako źródło inspiracji i wsparcia dla uczniów i nauczycieli.

Dodatkowo ważne jest, aby w procesie nauczania wykorzystywać, w miarę możliwości, takie formy upamiętniania kluczowych wydarzeń historycznych, jak wycieczki do miejsc pamięci i muzeów, w tym: Muzeum Powstania Warszawskiego, Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu, Polskiego Cmentarza Wojennego w Katyniu, Muzeum Polaków Ratujących Żydów podczas II wojny światowej im. Rodziny Ulmów w Markowej, Cmentarza Powązkowskiego w Warszawie, Cmentarza Obrońców Lwowa.

Ważne jest, aby w procesie poznawania wydarzeń dotyczących tragicznych losów represjonowanych żołnierzy i osób cywilnych podziemia czasów II wojny światowej i lat powojennych, uczeń nie tylko rozumiał i umiał wyjaśnić pojęcia „Panteon Żołnierzy Wyklętych” oraz „Łączka”, ale miał możliwość rzeczywistego odbioru tych ważnych spraw.

Kluczowe wydają się maksymalna personalizacja przeszłości oraz ilustrowanie omawianych zagadnień ikonografią i dokumentami audiowizualnymi, tak aby uczniowie mogli poznawać wydarzenia historyczne, jednocześnie je przeżywając. Warto jak najczęściej korzystać z różnych form pozalekcyjnej edukacji historycznej (wycieczki, pobyty studyjne, wymiany młodzieżowe, projekty, konkursy, akademie szkolne, uroczystości rocznicowe, rekonstrukcje historyczne, multimedialne wystawy muzealne itp.).

Treści nauczania obejmują 59 działów tematycznych, w których znajdują się wymagania z zakresu podstawowego i z zakresu rozszerzonego. Przyjęto następujące założenia realizacji poszczególnych działów tematycznych w danej klasie, biorąc pod uwagę podstawowy i rozszerzony zakres kształcenia:

- 1) klasa I – starożytność – średniowiecze;
- 2) klasa II – do 1815 roku;
- 3) klasa III – do 1939 roku;
- 4) klasa IV liceum ogólnokształcącego/klassy IV i V technikum – po 1939 roku.

Zaproponowany podział umożliwi nauczycielom położenie szczególnego nacisku na historię XIX i XX stulecia, której nauczanie (począwszy od dziejów Europy i świata po kongresie wiedeńskim) powinno rozpocząć się w klasie III liceum ogólnokształcącego i technikum i być kontynuowane do zakończenia cyklu kształcenia w tych szkołach.

Komentarz do podstawy programowej przedmiotu historia

Liceum i technikum

Włodzimierz K. Kowalczyk

Ogólne założenia podstawy programowej

„Obce rzeczy wiedzieć dobrze jest, swoje – obowiązek”

Zygmunt Gloger

Przeszłość stanowi ważny element budujący tożsamość jednostki, a także tworzywo tożsamości wspólnotowej, której szczególnym wymiarem jest tożsamość narodowa. Znajomość przeszłości własnego narodu i państwa oraz umiejętność sytuowania wydarzeń z historii ojczyzny w szerokim kontekście dziejów powszechnych stanowią niezbędne warunki, jakie powinien spełniać dojrzały człowiek kończący szkołę średnią i rozpoczynający dorosłe życie. Nauka historii – niezależnie od poruszanej problematyki – nigdy nie jest ograniczeniem, wręcz przeciwnie – poszerza horyzonty i uczy rozumieć otaczający świat. Jest fascynującą podróżą przez dzieje innych ludzi i narodów. Historia tworzy przecież przestrzeń wielu wymiarów i nieskończonej liczby pytań – nie tylko tych w rodzaju: Jak było naprawdę?, ale także, a może przede wszystkim, pytań bardziej złożonych: Czy musiało tak być? Dlaczego do tego doszło? Jakie były i są następstwa danego wydarzenia? Skąd wiemy, jak było? Co pamiętamy? Dlaczego różnie są oceniane te same wydarzenia? Jak się pisze historię? Co jest prawdą, a co manipulacją? itp. Ważne, aby w centrum pozostawał człowiek – zarówno ten w opowiadanej historii, jak i ten, który ją opowiada, ale przede wszystkim ten, który tę opowieść poznaje.

Różnice, jakie można zauważyć między poprzednią a nową podstawą programową historii dla liceów ogólnokształcących i techników, mają charakter jakościowy i ilościowy. Wynikają zarówno z przeprowadzonej modyfikacji struktury szkół, jak i z określonej polityki historycznej państwa polskiego, której ważnym elementem jest przywrócenie historii należnego jej miejsca w procesie edukacji. Obecnie wszyscy uczniowie liceów i techników będą realizować pełny i systematyczny kurs historii w zakresie podstawowym, uwzględniający treści z wszystkich epok – od czasów najdawniejszych aż po najnowsze, ze szczególnym naciskiem na dzieje Polski. Nie będzie już w ramach szkolnego programu sztucznego podziału na historię do 1918 roku, którą uczniowie poznawali w gimnazjum, oraz historię po 1918 roku, którą poznawali w pierwszej klasie szkoły ponadgimnazjalnej. Sztuczność tamtego podziału wynikała z dwóch aspektów. Po pierwsze, na powszechnym egzaminie gimnazjalnym wymagana była znajomość historii tylko do 1918 roku. Oznaczało to, że niemal w sposób mechaniczny dzieje najnowsze zostały wyrzucone poza nawias, jako mniej istotne, mniej ważne. Po drugie, podstawowy

kurs historii najnowszej był tak naprawdę przez większość uczniów realizowany w całym cyklu kształcenia tylko jeden raz: w klasie pierwszej szkoły ponadgimnazjalnej.

Założenia na płaszczyźnie celów kształcenia – wymagań ogólnych oraz treści nauczania – wymagań szczegółowych

Utrzymany został wypracowany przez autorów dotychczasowej podstawy programowej zapis celów kształcenia – wymagań ogólnych, które dotyczą kluczowych dla edukacji historycznej zagadnień: chronologii (I), analizy i interpretacji (II) oraz tworzenia narracji (III). Wprowadzone w obecnej podstawie programowej zmiany mają charakter dopełniający. W tabeli 1. zestawiono wymagania ogólne poprzedniej i obecnej podstawy programowej.

Tabela 1. Zestawienie wymagań ogólnych dotychczasowej i obecnej podstawy programowej (wprowadzone uzupełnienia podkreślono)

Cele kształcenia – wymagania ogólne	
Poprzednia podstawa	Obecna podstawa
I. Chronologia historyczna. Uczeń: – porządkuje i synchronizuje wydarzenia z historii powszechnej oraz dziejów ojczystych; – dostrzega zmienność i dynamikę wydarzeń w dziejach, a także ciągłość procesów historycznych. II. Analiza i interpretacja historyczna. Uczeń: – analizuje wydarzenia, zjawiska i procesy historyczne w kontekście epok i dostrzega zależności pomiędzy różnymi dziedzinami życia społecznego; – rozpoznaje rodzaje źródeł; ocenia przydatność źródła do wyjaśnienia problemu historycznego; – dostrzega wielość perspektyw badawczych oraz wielorakie interpretacje historii i ich przyczyny. III. Tworzenie narracji historycznej. Uczeń: – tworzy narrację historyczną w ujęciu przekrojowym lub problemowym; – dostrzega problem i buduje argumentację, uwzględniając różne aspekty procesu historycznego; – dokonuje selekcji i hierarchizacji oraz integruje pozyskane informacje z różnych źródeł wiedzy.	I. Chronologia historyczna. Uczeń: 1) porządkuje i synchronizuje wydarzenia z historii powszechnej oraz dziejów ojczystych; 2) dostrzega zmienność i dynamikę wydarzeń w dziejach, a także ciągłość procesów historycznych <u>i cywilizacyjnych.</u> II. Analiza i interpretacja historyczna. Uczeń: 1) analizuje wydarzenia, zjawiska i procesy historyczne w kontekście epok i dostrzega zależności pomiędzy różnymi dziedzinami życia społecznego; 2) rozpoznaje rodzaje źródeł, ocenia przydatność źródła do wyjaśnienia problemu historycznego; 3) dostrzega mnogość perspektyw badawczych oraz różnorakie interpretacje historii i ich przyczyny; 4) <u>ugruntowuje potrzebę poznawania przeszłości dla rozumienia współczesnych mechanizmów społecznych i kulturowych.</u> III. Tworzenie narracji historycznej. Uczeń: 1) tworzy narrację historyczną w ujęciu przekrojowym, <u>jak i</u> problemowym; 2) dostrzega problem i buduje argumentację, uwzględniając różne aspekty procesu historycznego; 3) dokonuje selekcji i hierarchizacji oraz integruje informacje pozyskane z różnych źródeł wiedzy.

Wymagania ogólne – zarówno z zakresu podstawowego, jak i rozszerzonego – patronują wymaganiom szczegółowym, które zostały zintegrowane w obszarze tych samych modułów. Służyć to ma naturalnemu, czyli podporządkowanemu chronologii, prowadzeniu edukacji historycznej w zakresie rozszerzonym.

Koherentna realizacja treści z zakresu rozszerzonego z treściami z zakresu podstawowego, jaką proponuje obecna podstawa programowa, sprzyjać będzie efektywności nauczania. Łatwiej jest bowiem wprowadzać treści z zakresu rozszerzonego, bazując na dopiero co przygotowanym podłożu, niż wracać do nich po rocznej lub kilkuletniej przerwie. Można również dużo swobodniej rozszerzać konteksty wydarzeń i procesów, analizować przy tym różne oceny historiografii, wywoływać dyskusje, oceniać i problematyzować.

W porównaniu z dotychczasową podstawą programową w obecnej wprowadzono szereg zapisów szczegółowych, odnoszących się bądź to do ogólnej filozofii nauczania historii (np. wzmocnienie zapisów dotyczących historii Polski oraz pogłębienie problematyki XIX i XX wieku), bądź do treści dotychczas pomijanych lub „źle obecnych” w szkolnym programie (np. kwestia wojny obronnej Polski w 1939 roku).

Warto podkreślić, że ten chronologiczno-problemowy układ treści szczegółowych otwiera moduł zatytułowany *Historia jako nauka* stanowiący teoretyczne wprowadzenie do tej dyscypliny. Jego zapisy dedykowane są refleksji nad historią każdej epoki i każdego poznawanego wydarzenia czy procesu historycznego. Wyraźnie zróżnicowano tu poziom trudności zagadnień z zakresu podstawowego i z zakresu rozszerzonego. W tym drugim przypadku wprowadzono nowe wymaganie dotyczące nauk pomocniczych historii, a także – co szczególnie cenne – wymaganie odnoszące się do umiejętności analizowania różnych ocen historiografii, które doprecyzowuje zapis wymagania ogólnego (II.3): „*[Uczeń] dostrzega mnogość perspektyw badawczych oraz różnorakie interpretacje historii i ich przyczyny*”. Wprowadzenie takich zapisów stwarza możliwość odwoływania się przy każdej okazji do różnych ocen dokonywanych przez historyków, ich analizowania i interpretowania, inicjowania dyskusji. Do tej pory kwestia rozbieżnych ocen w historiografii była omawiana przy wyjątkowych okazjach, np. podczas realizacji wymagań szczegółowych dotyczących przyczyny upadku cesarstwa rzymskiego, oceny postaci ostatniego króla Rzeczypospolitej Stanisława Augusta czy oceny powstania warszawskiego. Każdorazowo te zapisy miały jednak postać: „*[uczeń] prezentuje różne oceny historiografii dotyczące...*”, a więc obliżowały do odtwarzania różnych stanowisk, przywoływania ich z pamięci. Obecnie nacisk został położony na to, by przy każdej okazji uczeń potrafił dokonać analizy i interpretacji różnych ocen historiograficznych w oparciu o dowolny tekst – ważna jest zatem umiejętność analizy tekstów historiograficznych, a nie ich pamięciowe odtwarzanie.

W odniesieniu do wymagań szczegółowych podstawy programowej warto zaznaczyć, że większość zagadnień z dotychczasowej podstawy została powtórzona, choć w zdecydowanej większości w zmienionej formie – wynikało to z konieczności zastosowania mierzalnych czasowników operacyjnych, odpowiadających Polskiej Ramie Kwalifikacji. Podkreślić trzeba fakt pojawienia się znacznie rozbudowanych i wyraziście sformułowanych zapisów dotyczących XIX i w szczególności XX wieku, np. treści związanych z wojną obronną Polski w 1939 roku, problematyką eksterminacji prowadzonej przez Niemców podczas II wojny światowej, problemem konfliktu ukraińsko-polskiego w okresie II wojny światowej i rzezi wołyńskiej, czy tzw. żołnierzy wyklętych. Dobrze to ilustrują poniższe zestawienia (Tabela 2. i 3.).

Tabela 2. Zestawienie wymagań szczegółowych związanych z zagadnieniem wojny obronnej Polski w 1939 roku w dotychczasowej i nowej podstawie programowej

Dotychczasowa podstawa		Nowa podstawa	
Poziom podstawowy	Poziom rozszerzony	Zakres podstawowy	Zakres rozszerzony
Uczeń: 7.2) charakteryzuje położenie między-narodowe Polski w przededniu wybuchu II wojny światowej; 7.4) sytuje w czasie i przestrzeni etapy i fronty II wojny światowej, wskazując momenty przełomowe.	Uczeń: 8.1) opisuje przebieg i następstwa wojny obronnej Polski w 1939 r.;	Uczeń: 1) charakteryzuje położenie między-narodowe Polski w przededniu wybuchu II wojny światowej; 2) wyjaśnia cele wojenne hitlerowskich Niemiec i ZSRS; 3) charakteryzuje etapy wojny obronnej, podaje przykłady bohaterstwa obrońców, w tym: Westerplatte, Poczty Polskiej, Mokrej, Wizny, bitwy nad Bzurą, Warszawy, Kocka i zbrodni wojennych dokonanych przez agresorów, w tym w: Wieluniu, Bydgoszczy, Katowicach, Grodnie;	Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) porównuje potencjał walczących stron; 2) przedstawia polską strategię obrony i rozmieszczenie wojsk; 3) ocenia zachowanie dowódców (m.in. Edwarda Rydza-Śmigłego, Henryka Sucharskiego, Juliana Filipowicza Władysława Raginisa, Stanisława Dąbka, Tadeusza Kutrzebę, Franciszka Kleeberga), żołnierzy, polityków, w tym Ignacego Mościckiego, Stefana Starzyńskiego i ludności cywilnej podczas wojny obronnej w 1939 r.;

		4) przedstawia podział ziem polskich między okupantów; wskazuje przykłady współpracy między nimi; 5) wyjaśnia znaczenie powołania polskich władz państwowych i sił zbrojnych na uchodźstwie; 6) wyjaśnia przyczyny przegranej przez Polskę wojny obronnej.	4) charakteryzuje materialne i demograficzne skutki przegranej wojny obronnej; 5) przedstawia i ocenia zachowania aliantów wobec agresji hitlerowskich Niemiec.
--	--	---	---

Z zaprezentowanego zestawienia wynika, że tematyka wojny obronnej Polski w 1939 roku nie miała w zapisach poprzedniej podstawy programowej odrębnego wymagania dla poziomu podstawowego. Oznaczało to, że uczeń realizujący kurs podstawowy historii (tzn. każdy uczeń), przez trzy lata nauki w gimnazjum i jeden rok w szkole ponadgimnazjalnej, mógł się z tą tematyką nie spotkać w szkolnej edukacji w należytym wymiarze albo – w skrajnych przypadkach – w ogóle. Wrzesień 1939 roku stanowi jedną z najważniejszych cezur w dwudziestowiecznej historii Polski, a także inicjuje skomplikowane dzieje ojczyste okresu wojny, dzieje powojenne i najnowsze. W obecnej podstawie programowej zagadnienie wojny obronnej Polski w 1939 roku zostało opisane w aż sześciu wymaganiach szczegółowych dla zakresu podstawowego, co ma zagwarantować właściwą rangę tej problematyki w powszechnej edukacji historycznej.

Tabela 3. Zestawienie wymagań szczegółowych związanych z zagadnieniem polityki eksterminacji prowadzonej przez Niemców podczas II wojny światowej w dotychczasowej i nowej podstawie programowej

Dotychczasowa podstawa		Nowa podstawa	
Poziom podstawowy	Poziom rozszerzony	Zakres podstawowy	Zakres rozszerzony
Uczeń: 7.5) przedstawia przyczyny i skutki Holokaustu oraz opisuje przykłady oporu ludności żydowskiej	Uczeń: 7.1) charakteryzuje politykę III Rzeszy wobec społeczeństw okupowanej Europy, w tym nazistowski plan eksterminacji Żydów oraz innych narodowości i grup społecznych;	Uczeń: XLIX.1) przedstawia ideologiczne podstawy eksterminacji Żydów oraz innych grup etnicznych i społecznych, prowadzonej przez Niemcy hitlerowskie;	Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: XLIX.1) rozróżnia terminologię stosowaną w nauce na określenie niemieckiej polityki eksterminacyjnej w okresie

	7.2) opisuje postawy Żydów wobec polityki eksterminacji, w tym powstanie w getcie warszawskim, a także opisuje postawy społeczeństwa polskiego wobec Holokaustu; 7.3) ocenia stosunek społeczeństw i rządów świata zachodniego oraz Kościoła katolickiego do Holokaustu.	XLIX.2) charakteryzuje etapy eksterminacji Żydów (dyskryminacja, stygmatyzacja, izolacja, zagłada); XLIX.3) rozpoznaje główne miejsca eksterminacji Żydów polskich i europejskich oraz innych grup etnicznych i społecznych na terenie Polski i Europy Środkowo-Wschodniej (w tym: Auschwitz-Birkenau, Treblinka, Sobibór, Babi Jar); XLIX.4) opisuje postawy ludności żydowskiej wobec Holokaustu, z uwzględnieniem powstania w getcie warszawskim; XLIX.5) charakteryzuje postawy społeczeństwa polskiego i społeczności międzynarodowej wobec Holokaustu, z uwzględnieniem „sprawiedliwych”, na przykładzie Ireny Sendlerowej, Antoniny i Jana Żabińskich oraz rodziny Ulmów.	II wojny światowej (m.in. Holokaust, Szoa, Porajmos); XLIX.2) wyjaśnia religijne, kulturowe i polityczne korzenie rasizmu i antysemityzmu; XLIX.3) przedstawia rasistowską i antysemicką politykę Niemiec hitlerowskich przed II wojną światową; XLIX.4) przedstawia i omawia działania rządu Rzeczypospolitej Polskiej wobec tragedii Zagłady, z uwzględnieniem misji Jana Karskiego i roli „Żegoty”.
--	--	--	--

Treści nauczania zostały ułożone według kryterium chronologiczno-problemowego. Zachowano chronologiczne następstwo poszczególnych epok i okresów w ramach epok, problematyzując zagadnienia szczegółowe. Obok wymagań z zakresu tzw. historii politycznej, która stanowi główny nurt dziejów prezentowanych w zapisach, zostały wyartykułowane dość mocno wymagania dotyczące historii społeczno-gospodarczej i historii kultury. Relacja między historią polityczną a historią społeczno-gospodarczą i historią kultury pozostaje w należytej równowadze i w zapisach podstawy programowej przedstawia się dwójako: a) w postaci zapisów zintegrowanych w ramach jednego modułu (Tabela 4.); b) w postaci autonomicznych modułów (Tabela 5.).

Tabela 4. Przykłady integracji wymagań z różnych obszarów historii w ramach tego samego modułu (tekst prosty – historia polityczna, kursywa – historia społeczno-gospodarcza, tekst podkreślony – historia kultury)

Przykład 1.

Zakres podstawowy	Zakres rozszerzony
IV. Społeczeństwo, życie polityczne i kultura starożytnego Rzymu. Uczeń:	
1) <i>charakteryzuje przemiany ustrojowe i społeczne (w tym problem niewolnictwa) w państwie rzymskim doby republiki oraz cesarstwa, z uwzględnieniem roli Juliusza Cezara i Oktawiana Augusta;</i> 2) omawia charakter ekspansji rzymskiej i wyjaśnia ideę imperium rzymskiego; 3) <u>charakteryzuje wierzenia religijne starożytnych Rzymian;</u> 4) <u>wyjaśnia genezę chrześcijaństwa i zmiany sytuacji chrześcijan w państwie rzymskim;</u> 5) wyjaśnia wewnętrzne i zewnętrzne przyczyny upadku państwa rzymskiego; 6) <u>rozpoznaje osiągnięcia kulturowe starożytnych Rzymian.</u>	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) <u>omawia początki Rzymu, z uwzględnieniem kultury Etrusków;</u> 2) charakteryzuje organizację armii oraz etapy ekspansji rzymskiej; 3) <u>rozpoznaje dziedzictwo antyku grecko-rzymskiego we współczesnym świecie;</u> 4) <i>wyjaśnia pojęcia obywatel i obywatelstwo w polis ateńskiej i republikańskim Rzymie oraz wyjaśnia recepcję antycznego pojęcia obywatel w późniejszych epokach.</i>

Przykład 2.

Zakres podstawowy	Zakres rozszerzony
XI. Europa późnego średniowiecza. Uczeń:	
1) <i>charakteryzuje przemiany społeczne i gospodarcze w Europie w późnym średniowieczu;</i> 2) opisuje zmiany na mapie politycznej Europy w XIV–XV w.; 3) charakteryzuje następstwa upadku cesarstwa bizantyjskiego i ekspansji tureckiej dla Europy.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) <i>wyjaśnia przyczyny kryzysu idei władzy uniwersalnej w Europie późnego średniowiecza;</i> 2) <i>charakteryzuje kryzysy polityczne, społeczne i religijne późnego średniowiecza;</i> 3) <i>opisuje i wyjaśnia proces powstawania monarchii stanowych w Europie.</i>

Przykład 3.

Zakres podstawowy	Zakres rozszerzony
XXXI. Ziemie polskie i ich mieszkańcy w latach 1815–1848. Uczeń:	
1) <u>charakteryzuje sytuację polityczną, społeczno-gospodarczą i kulturową Królestwa Polskiego, ziem zabranych, zaboru pruskiego i austriackiego;</u> 2) wyjaśnia genezę powstania listopadowego i opisuje jego następstwa; 3) opisuje działania władz powstańczych, charakter toczonych walk oraz międzynarodową reakcję na powstanie; 4) wyjaśnia okoliczności wybuchu powstania krakowskiego i opisuje jego skutki, z uwzględnieniem tzw. rabacji galicyjskiej; 5) opisuje następstwa Wiosny Ludów na ziemiach polskich i przedstawia udział Polaków w Wiośnie Ludów w Europie; 6) <u>rozpoznaje i charakteryzuje dorobek kultury polskiej I poł. XIX w.</u>	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) charakteryzuje ruch spiskowy na ziemiach polskich; 2) prezentuje oceny polskiej historiografii dotyczące powstania listopadowego i roli jego przywódców; 3) <i>wyjaśnia przyczyny i charakter przemian społecznych i gospodarczych na ziemiach polskich w I poł. XIX w.;</i> 4) porównuje programy głównych obozów Wielkiej Emigracji, rozpoznając ich przedstawicieli; 5) <u>charakteryzuje różnice między klasycyzmem i romantyzmem.</u>

Przykład 4.

Zakres podstawowy	Zakres rozszerzony
XXXIX. Europa i świat po I wojnie światowej. Uczeń:	
1) <i>analizuje cywilizacyjne i kulturowe następstwa wojny; ocenia straty wojenne, wylicza społeczne i gospodarcze następstwa wojny;</i> 2) przedstawia postanowienia traktatu wersalskiego; charakteryzuje słabe strony ładu wersalskiego; 3) charakteryzuje cele Ligi Narodów; 4) wyjaśnia znaczenie układów z Rapallo i Locarno dla ładu międzynarodowego; 5) <i>charakteryzuje wielki kryzys gospodarczy;</i> 6) <u>rozpoznaje dorobek okresu międzywojennego w dziedzinie kultury i nauki.</u>	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) przedstawia postanowienia traktatów pokojowych podpisanych z sojusznikami Niemiec; 2) ocenia funkcjonowanie Ligi Narodów i skutki amerykańskiego izolacjonizmu; 3) <i>wyjaśnia przyczyny wielkiego kryzysu gospodarczego i ocenia skuteczność metod jego zwalczania na świecie;</i> 4) ocenia sytuację Niemiec w latach dwudziestych; 5) <u>charakteryzuje przemiany cywilizacyjne na świecie w okresie międzywojennym.</u>

Należy podkreślić, że kultura i kwestie społeczno-gospodarcze stanowią treść istotnej części zapisów w podstawie programowej. Nie zawsze znajduje to odzwierciedlenie w tytułach poszczególnych modułów, ale już analiza wymagań szczegółowych skłania do wniosku, że treści związane z historią polityczną są każdorazowo równoważone treściami odnoszącymi się do problematyki gospodarczej, przemian społecznych oraz osiągnięć kulturowych w obrębie poszczególnych epok czy w odniesieniu do poszczególnych państw.

Tabela 5. Przykłady autonomicznych modułów zawierających wymagania wybranego obszaru historii (tekst prosty – historia polityczna, kursywa – historia społeczno-gospodarcza, tekst podkreślony – historia kultury)

Zakres podstawowy	Zakres rozszerzony
XLII. Dzieje polityczne II Rzeczypospolitej. Uczeń:	
1) charakteryzuje ustrój polityczny II Rzeczypospolitej na podstawie konstytucji marcowej z 1921 r., 2) wyjaśnia przyczyny przewrotu majowego, charakteryzuje jego przebieg oraz ocenia skutki ustrojowe (nowela sierpniowa, konstytucja kwietniowa z 1935 r.); 3) ocenia wpływ Józefa Piłsudskiego, Romana Dmowskiego oraz innych polityków na kształt II Rzeczypospolitej; porównuje ich wizje Polski; 4) charakteryzuje życie polityczne w Polsce w czasie rządów sanacyjnych; 5) ocenia rolę wybitnych postaci w odbudowie niepodległej Polski i kształtowaniu jej ustroju; 6) zestawia najważniejsze wydarzenia z dziejów Polski, Europy i świata w okresie międzywojennym.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) porównuje ustrój i rzeczywistość polityczną w II Rzeczypospolitej przed i po przewrocie majowym; 2) charakteryzuje dynamikę zmian na polskiej scenie politycznej w okresie międzywojennym; 3) ocenia skuteczność polskiej polityki zagranicznej w okresie międzywojennym; 4) analizuje politykę wewnętrzną władz i postawy społeczeństwa II Rzeczypospolitej wobec zagrożenia wojennego.
XLIII. Społeczeństwo i gospodarka II Rzeczypospolitej. Uczeń:	
1) <i>charakteryzuje skalę i skutki wojennych zniszczeń, uwzględniając zaborowe „dziedzictwo”;</i> 2) <i>charakteryzuje strukturę społeczeństwa II Rzeczypospolitej, uwzględniając jego wielonarodowy, wielokulturowy i wieloreligijny charakter;</i>	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) <i>charakteryzuje przemiany społeczne i gospodarcze w II Rzeczypospolitej, z uwzględnieniem problemu reformy rolnej;</i>

3) przedstawia i ocenia dokonania pierwszych lat odbudowy (m.in. reformy Władysława Grabskiego i unifikacja państwa); 4) omawia skutki światowego kryzysu gospodarczego na ziemiach polskich; 5) charakteryzuje i ocenia osiągnięcia gospodarcze II Rzeczypospolitej z lat 30. (m.in. reformy Eugeniusza Kwiatkowskiego).	2) analizuje stosunki narodowościowe i religijne na obszarze II Rzeczypospolitej; 3) ocenia politykę gospodarczą i społeczną władz II Rzeczypospolitej; 4) dostrzega obecność Polonii poza granicami kraju, z uwzględnieniem roli Związku Polaków w Niemczech.
XLIV. Kultura i nauka w okresie II Rzeczypospolitej. Uczeń:	
1) <u>rozpoznaje osiągnięcia w dziedzinie kultury i nauki z okresu II Rzeczypospolitej oraz ich twórców;</u> 2) <u>charakteryzuje zróżnicowanie kulturowe II Rzeczypospolitej.</u>	<u>spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:</u> 1) <u>opisuje proces upowszechniania oświaty w II Rzeczypospolitej;</u> 2) <u>ocenia dorobek II Rzeczypospolitej w dziedzinie kultury, nauki i sportu na tle europejskim;</u> 3) <u>charakteryzuje przejawy kultury masowej w Polsce międzywojennej.</u>

W przypadku II Rzeczypospolitej zastosowano oddzielny zapis wymagań szczegółowych dla dziejów politycznych, oddzielny dla kwestii społeczno-gospodarczych i oddzielny dla osiągnięć kulturalno-naukowych tego państwa. Nie oznacza to, że w takim układzie i w takiej kolejności należy się z dziejami Polski międzywojennej zapoznawać – to leży już w gestii nauczyciela. Taki zapis ma służyć jedynie uporządkowaniu problematyki, z którą uczniowie powinni się zapoznać.

Wymagania szczegółowe mają charakter problemowy i są sformułowane czynnościowo. Z takiego zapisu wynikają dwie korzyści – po pierwsze, każde wymaganie służyć będzie za podstawę do konstruowania zadań egzaminacyjnych na egzaminie maturalnym, musi więc być mierzalne; po drugie, dobór treści potrzebnych do realizacji tego wymagania pozostaje niezmiennie w gestii nauczyciela.

Wnioski i rekomendacje dla nauczycieli

Podstawa programowa określa ramy programowe edukacji historycznej w polskich szkołach, nie stanowi natomiast gotowego programu nauczania. Pojedynczych zapisów wymagań szczegółowych nie należy także traktować jako konkretnych propozycji tematów lekcji.

Warto podkreślić, że wszystkie wymagania powinny być realizowane w oparciu o możliwie szeroką bazę źródłową: teksty opisowe, dokumenty, ikonografię, mapy i plany, nagrania dźwiękowe i audiowizualne itp. Tak jak w przypadku doskonalenia umiejętności analizy różnych ocen historiograficznych, również umiejętności właściwe dla nauk pomocniczych historii powinny być kształtowane w sposób ciągły, przy okazji każdego zagadnienia. Niezwykle istotne jest także uwzględnianie w szkolnej edukacji historycznej bogatej oferty publicznych i niepublicznych instytucji krajowych i zagranicznych.

Wskazówki metodyczne

Włodzimierz K. Kowalczyk

1. Metody i techniki kształcenia historycznego

Systemowa reforma edukacji zawsze przynosi wmożone zainteresowanie nauczycieli publikacjami o charakterze metodycznym. Z uwagi na zmieniającą się strukturę szkół i wprowadzane modyfikacje podstaw programowych pojawia się w obiegu zupełnie nowy garnitur szkolnych podręczników i programów nauczania. Oferowane na rynku wydawniczym gotowe programy i zestawy materiałów metodycznych nie wykluczają i nie ograniczają kreatywnego podejścia nauczyciela do warsztatu pracy w zreformowanej szkole. W dalszym ciągu to on decyduje, jakimi metodami i technikami posłuży się podczas realizowania programów nauczania opisanych wymaganiami podstawy programowej. Dobry nauczyciel powinien dobierać odpowiednią metodę (metody) do każdej lekcji, kierując się przy tym zarówno potencjałem zespołu klasowego, jak i zasobami środków dydaktycznych oraz treściami kształcenia.

Dla potrzeb tej publikacji przyjmujemy, że metoda nauczania to określony sposób nauczania, natomiast technika jest praktycznym zastosowaniem tej metody. Zrezygnujemy w tym miejscu także z przedstawiania różnych kryteriów klasyfikacyjnych dla metod nauczania, zachowując jedynie rozróżnienie generalne – na metody konwencjonalne i nowoczesne. W ostatnich dekadach ze szczególnym nasileniem propagowano stosowanie w nauczaniu tzw. metod aktywizujących – warto jednak w tym miejscu podkreślić, że także metody konwencjonalne mogą być nie mniej efektywne i nie należy ich w szkolnej praktyce pomijać.

Poniżej zostanie zaprezentowany alfabetyczny przegląd wybranych metod i technik kształcenia, które z powodzeniem można wykorzystywać w edukacji historycznej na poziomie szkoły ponadpodstawowej.

Analiza SWOT – jest metodą, której nazwa pochodzi od pierwszych liter angielskich słów: *strengths* – mocne strony (osoby, zjawiska, problemu), *weaknesses* – słabe strony, *opportunities* – szanse (wynikające z mocnych stron), *threats* – zagrożenia (wynikające ze słabych stron). W praktyce szkolnej metoda ta polega na tym, że nauczyciel formułuje problem, a uczniowie uczniowie analizują możliwości jego rozwiązania. Szablon karty pracy służącej wykorzystaniu tej metody wygląda następująco:

PROBLEM:	
MOCNE STRONY:	SŁABE STRONY:
SZANSE:	ZAGROŻENIA:

Metoda ta dobrze sprawdza się podczas pracy grupowej, ponieważ daje możliwość porównywania i dyskusowania oraz ustalania ostatecznego stanowiska wobec analizowanego zagadnienia.

Antytemat – czyli metoda swoistego eksperymentu myślowego, którego istotą jest odwrócenie problemu i szukanie odpowiedzi na postawione na nowo pytanie. Takie odwrócenia problemu sprzyja kreatywności uczniów i uatrakcyjnią lekcję. Uczniowie mogą wyrażać swoje opinie z uwzględnieniem zupełnie innej perspektywy.

Burza mózgów – metoda znana i lubiana przez uczniów, polega na grupowym gromadzeniu pomysłów służących rozwiązaniu jakiegoś problemu. By metoda była efektywna należy trzymać się określonych zasad: wszystkie pomysły są zapisywane, zgłaszane pomysły nie podlegają natychmiastowej krytyce, obowiązuje dyscyplina czasowa przy zgłaszaniu i ocenianiu pomysłów. Finałem ma być uporządkowanie pomysłów i wybór tych, które zyskały największą aprobatę.

Debata – to metoda, która rozwija umiejętność prezentowania własnych poglądów na forum i ich obrony. Tematem debaty należy uczynić zagadnienie kontrowersyjne, dotyczące jakiejś postaci lub wydarzenia historycznego. Może występować w wielu odmianach, np. debata korespondencyjna czy debata „za” i „przeciw”, szczególną odmianą jest tzw. debata oksfordzka.

Drama – polega na przyswajaniu nowych treści przez doświadczenie, przeżycie albo zabawę. Uczniowie po zdobyciu określonych wiadomości odgrywają role konkretnych postaci, angażują się emocjonalnie, wcielają się w odgrywane role. Drama służy rozwojowi kontaktów interpersonalnych, rozwija wrażliwość emocjonalną, wyobraźnię

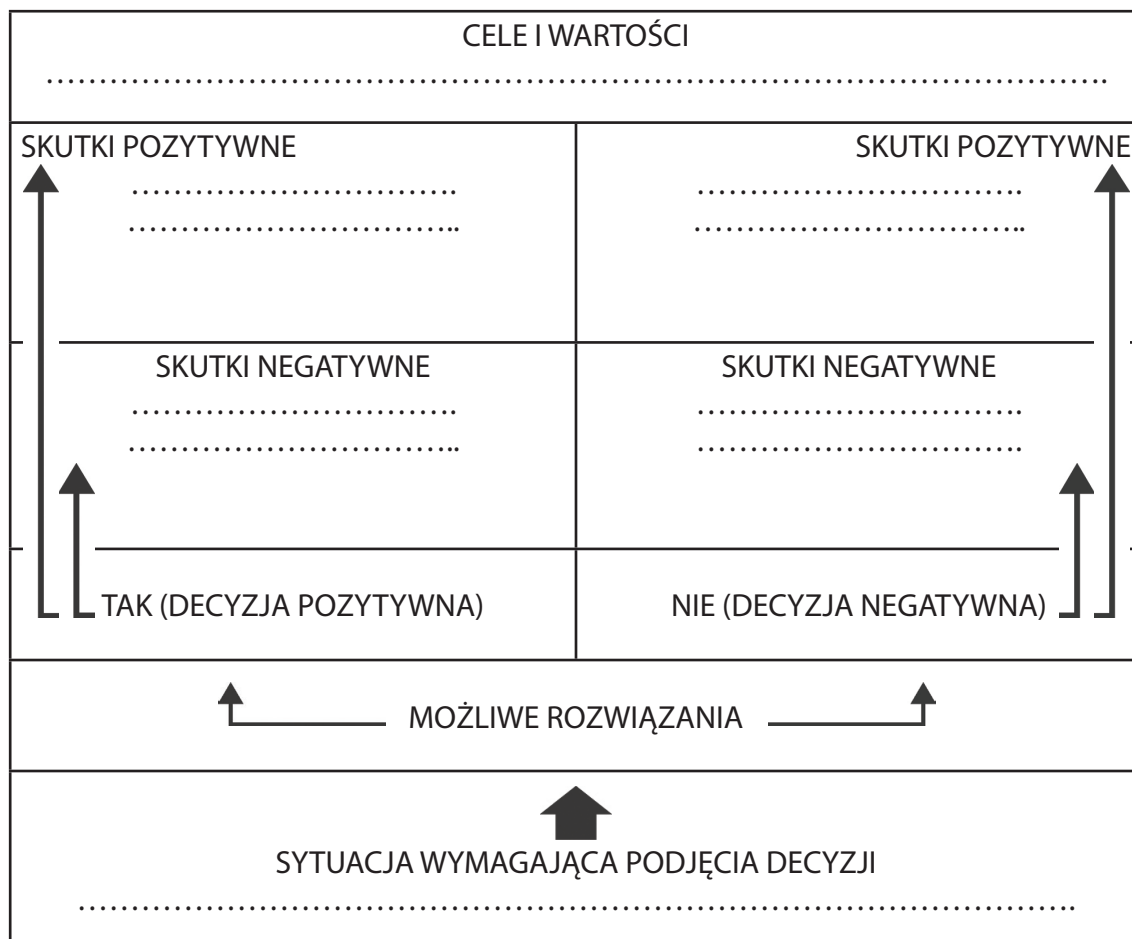
i intelekt, uczy dyscypliny i odpowiedzialności – sprzyja rozwojowi osobowości ucznia. Istnieje wiele technik dramowych np. :

- dialog improwizowany,
- wywiad historyczny,
- scenki improwizowane,
- pantomima,
- rzeźba,
- „żywy obraz”.

Drzewko decyzyjne – metoda polegająca na poszukiwaniu motywów, jakimi kierowano się przy podejmowaniu ważnych decyzji w skomplikowanych okolicznościach historycznych. Etapy postępowania:

- sformułowanie problemu wymagającego podjęcia decyzji;
- określenie celów i wartości, którymi kierowały się postaci historyczne;
- określenie możliwych rozwiązań;
- wskazanie następstw pozytywnych i negatywnych każdego rozwiązania;
- wybranie rozwiązania najwłaściwszego i skonfrontowanie go z faktami historycznymi.

Schemat drzewka decyzyjnego wygląda następująco:

Dyskusja – jest to metoda opierająca się na konfrontacji różnych poglądów, forma publicznej wymiany opinii na określony temat. Gwarancją poprawnie przeprowadzonej dyskusji są: jasno sprecyzowany temat dyskusji i określenie zasad formalnych, dobre przygotowanie merytoryczne uczniów, podsumowanie i obiektywna ocena uczestników. Kluczowe jest uświadomienie uczniom konieczności popierania własnych sądów konkretnymi argumentami. Metoda ta aktywizuje uczniów, uczy dyscypliny i krytycznego myślenia, służy kształtowaniu postawy tolerancji. Specyficzną formą dyskusji jest tzw. dyskusja punktowana.

Gry dydaktyczne – to grupa metod kształcenia, które opierają się na poznaniu bezpośrednim, związanym z osobistym doświadczeniem ucznia. Gry dydaktyczne wymagają zaangażowania intelektualnego i emocjonalnego uczniów, ale są bardzo skuteczne i służą rozwojowi kreatywności. Do najpopularniejszych gier dydaktycznych zaliczamy:

- symulacje (prezentacje zdarzeń, które już miały miejsce, ale mogą się powtórzyć);
- gry sytuacyjne (podejmowanie przez uczniów decyzji w ściśle określonej sytuacji);
- gry biograficzne (wcielanie się w postać historyczną i dokonywanie wyborów z jej perspektywy).

Jigsaw (układanka) – metoda zakładająca wzajemne uczenie się uczniów. Materiał przewidziany do opanowania dzielimy na fragmenty, następnie uczniów dzielimy na tyle grup, ile wyróżniliśmy fragmentów. Każdy zespół liczy tylu członków, ile jest części materiału. Najpierw spotykają się tzw. grupy eksperckie złożone z uczniów, którym przydzielono ten sam fragment materiału. Dyskutują, upraszczają i przyjmują strategię, jak najskuteczniej nauczyć innych tej problematyki. Następnie wracają do grup macierzystych i wzajemnie się uczą.

Śnieżna kula – technika kształcenia, która bardzo dobrze sprawdza się na lekcjach powtórzeniowych. Ma na celu przeprowadzenie na forum klasy całościowego i logicznego wywodu na określony temat. Nauczyciel formułuje zagadnienie i wskazuje ucznia, który pierwszym zdaniem rozpoczyna wywód. Kolejność wypowiedzi może być ustalona lub wynikać ze spontanicznych wskazań. Uczniowie muszą wykazać się wiedzą i skupieniem, by proponowane przez nich zdania wynikały z poprzednich. Metoda ta uczy logicznego i precyzyjnego werbalizowania myśli.

Metaplan – polega na konstruowaniu graficznego odzwierciedlenia dyskusji. Prowadzi do ustalenia i hierarchizacji uwarunkowań analizowanego wydarzenia lub zjawiska historycznego. Zwykle uczniowie przyklejają w wyznaczonych miejscach plakatu karteczki z odpowiedziami na pytania w kolejności: Jak było? Jak być powinno? Dlaczego nie było tak, jak być powinno? Co należało zrobić, aby było tak, jak być powinno?

Schemat metaplanu:

ROZPATRYWANY PROBLEM	
JAK BYŁO? (STAN WYJŚCIOWY)	JAK POWINNO BYĆ? (STAN OCZEKIWANY)
DLACZEGO NIE BYŁO TAK, JAK BYĆ POWINNO?	
WNIOSKI	

Mapa mentalna (mapa myśli) – to w zasadzie technika ułatwiająca zapamiętywanie czytanego tekstu. Stanowi zatem wizualne opracowanie i przedstawienie jakiegoś problemu. Absorbuję prawą półkulę mózgu, która jest odpowiedzialna za myślenie abstrakcyjne i zmysł przestrzenny, a także za zdolność uogólniania. Mapa mentalna ma formę przestrzennej, nielinernej notatki, wypełnionej szeregiem symboli i kolorów, która służy uporządkowaniu i przyswojeniu przeczytanych informacji.

Portfolio – polega na tworzeniu przez uczniów teczek tematycznych (w wersji materialnej lub cyfrowej). Teczka może być traktowana na różne sposoby: jako zbiór materiałów na jakiś temat, jako dokumentacja konkretnej pracy ucznia, jako zbiór prac ucznia itp. Kluczowa jest tu rola nauczyciela, który winien skrupulatnie i z uwagą przeglądać zawartość teczek, rozmawiać na jej temat, stwarzać okazje do prezentacji, oceniać ucznia.

Praca pod kierunkiem nauczyciela – jest metodą opartą na samodzielnej pracy ucznia, służącą wdrażaniu go do umiejętności samokształcenia. Nauczyciel precyzuje temat zadania i czuwa nad jego realizacją. Uczniowie po wykonaniu zadania prezentują efekty swojej pracy, np. w postaci notatki lub metaplanu.

Praca z podręcznikiem – dobry podręcznik jest dla uczniów nie tylko źródłem wiedzy, ale także narzędziem kształtowania wielu umiejętności. Do najczęściej wykorzystywanych form pracy z podręcznikiem zaliczamy np.:

- sporządzanie streszczeń i planów danego rozdziału;
- sporządzanie schematów, tabel, diagramów itp. na podstawie treści podręcznika;

- analizowanie i interpretowanie tekstów źródłowych;
- analizowanie i interpretowanie ilustracji, map, schematów, wykresów itp.;
- porównywanie sposobów prezentacji określonego zagadnienia w podręczniku z innymi źródłami wiedzy;
- powtarzanie i utrwalanie wiadomości;
- wykorzystywanie materiałów ćwiczeniowych.

Praca ze źródłem – to metoda, która służy zapoznaniu uczniów z warsztatem historyka. Kształtuje kluczowe umiejętności: odbioru źródła na poziomie dosłownym, przenośnym i symbolicznym, interpretacji przekazu źródłowego, odróżniania faktów od opinii, dostrzegania perswazji i manipulacji itp. Istotne jest stawienie pytań i poszukiwanie odpowiedzi na nie w treści źródła. Zwykle praca ze źródłem koncentruje się wokół trzech kluczowych pytań:

- co przedstawia?
- jak przedstawia?
- dlaczego tak przedstawia?

Materiał źródłowy może pełnić w edukacji historycznej różne funkcje – może być źródłem informacji, środkiem uzupełniającym narrację podręcznikową, ilustracją jakiegoś zjawiska czy procesu historycznego, komentarzem itp.

Projekt – metoda zakładająca interdyscyplinarny charakter zadania, przewidzianego do realizacji w dłuższym czasie, zwykle przez zespół uczniów. Efektem ma być opracowanie produktu końcowego i zaprezentowanie go. W przypadku kształcenia historycznego projekt może polegać na nagraniu filmu, zorganizowaniu wycieczki czy przygotowaniu konferencji popularnonaukowej.

Rozmowa nauczająca – czyli dialog nauczyciela z uczniami. Metoda ta zakłada pobudzanie uczniów przez nauczyciela do samodzielnego myślenia i pełnego zrozumienia poznawanych treści. Istotą tej metody jest zadawanie uczniom przez nauczyciela pytań w określonym porządku i celu (pytania przygotowawcze, naprowadzające, podsumowujące, kontrolne).

Wykład – metoda tradycyjna (konwencjonalna), polegająca na uporządkowanym ustnym podaniu nowych treści uczniom. Wykład szkolny winien być zorganizowany, logiczny, przejrzysty i prosty. Istnieje wiele odmian tej metody:

- wykład organizacyjny
- wykład informacyjny,
- wykład analityczny,
- wykład syntetyczny,
- wykład problemowy,
- wykład konwersatoryjny.

Ten krótki i schematyczny wykaz metod i technik stosowanych w kształceniu historycznym nie jest pełny. Celem tego przeglądu było bowiem uzmysłowienie nauczycielom, że dysponują bardzo bogatym repertuarem środków. Zasadą generalną dla każdego pedagoga, nie tylko nauczyciela historii, powinna być polimetodyczność.

2. Analiza źródła ikonograficznego

Postęp technologiczny przyniósł, oprócz wielu innych zmian, także odmienny od tradycyjnego model komunikacji, w którym coraz większą rolę odgrywa obraz. Nie ma w tym nic dziwnego, gdyż obrazy przemawiają do ludzi dużo mocniej niż słowa, wzmacniają również percepcję i ułatwiają zapamiętywanie. Dlatego też należy z większym zaangażowaniem sięgać po nie w edukacji historycznej, aby naukę historii uczynić nie tylko dużo ciekawszą i atrakcyjniejszą, ale przede wszystkim, aby uczyć krytycznego podejścia do źródeł historycznych i kształtować umiejętność argumentowania swojego zdania oraz uzasadniania własnych ocen. Dawniej dominowały w szkolnej edukacji źródła tekstowe, głównie z powodu niedostępności źródeł ikonograficznych – łatwiej, szybciej i taniej było korzystać z tekstów niż z fotografii, map czy reprodukcji. Obecnie nowe technologie dają nauczycielowi i uczniom nieograniczony i natychmiastowy dostęp do bardzo bogatego zasobu ikonograficznych źródeł historycznych. Trzeba jedynie wiedzieć, co i ewentualnie, gdzie można znaleźć. Nie ma konieczności, by w procesie lekcyjnym czy przy okazji prac domowych lub zajęć pozalekcyjnych ograniczać się jedynie do wykorzystania ikonografii zamieszczonej w podręczniku szkolnym. Nie należy też oczekiwać, że zostanie utworzony jakiś skończony zbiór źródeł ikonograficznych przeznaczonych do wykorzystania podczas realizacji podstawy programowej w szkole. Z dobrodziejstwa internetu i zawartego tam nieprzebranego zbioru obrazów związanych z przeszłością należy uczynić narzędzie dydaktyczne służące przybliżaniu i uatrakcyjnianiu historii, ale także doskonaleniu umiejętności krytycznego myślenia. Należy przy tym pamiętać, że uczniowie muszą zostać wyposażeni w niezbędną wiedzę, aby interpretacja źródła miała jakiegokolwiek sens. Jak pokazują wnioski z analizy wyników egzaminu maturalnego z historii, zdających często paraliżuje zetknięcie się z nowym źródłem ikonograficznym – takim, którego nie poznali na lekcjach historii lub w drodze samokształcenia. Zapewne kryje się za tym przeświadczenie o konieczności odtworzenia na egzaminie interpretacji, tak jak odtwarza się pamięciowo fakty, nazwiska i pojęcia. Nic bardziej mylnego. Zadania tego typu, by poprzez konfrontację ucznia ze źródłem mu dotychczas nieznanym mają na celu sprawdzić, w jakim stopniu potrafi on wykorzystać nabytą wiedzę i umiejętności w sytuacji nietypowej.

Istnieje wiele definicji i klasyfikacji źródeł historycznych. Dla potrzeb tej publikacji przyjmijmy, że **źródło ikonograficzne jest takim rodzajem źródła historycznego, w którym dominuje obrazowy kod informacyjny**. Nie oznacza to, że nie może ono zawierać elementów innych kodów, np. słów, liczb – jednak muszą one mieć charakter dopełniający. Do tej kategorii zaliczać będziemy zatem każde źródło „zapisane obrazem”.

Ikonografia w szkolnej edukacji może występować w dwóch rolach – jako ilustracja i/lub jako źródło informacji.

Źródło ikonograficzne występujące w roli ilustracji ma na celu uzupełnienie, wzbogacenie narracji tekstowej. Pełni wobec tekstu mówionego czy pisanego funkcję służebną. Ilustruje (unaocznia) opisywane wydarzenia, postaci lub zabytki historyczne. Ma za zadanie uatrakcyjnić opowieść o przeszłości, ożywić ją, wykorzystać wyobraźnię uczniów i pobudzić emocje.

Źródło ikonograficzne występujące w roli zasobu informacji wymaga od ucznia aktywnej postawy. Uczeń może zostać skonfrontowany z takim źródłem i postawiony wobec konieczności znalezienia w jego treści lub formie odpowiedzi na pytania. Przenosząc metodę analizy źródeł tekstowych na analizę obrazów, możemy mówić o trzech wzajemnie się przenikających warstwach „narracji” obrazowej:

- a) **warstwa informacyjna** – jest to jedyna płaszczyzna dostępna odbiorcy w bezpośrednim oglądzie, od razu. Najprostszym i najpłytszym sposobem analizowania tej warstwy źródła jest opis jego treści, próba zwerbalizowania, opowiedzenia lub opisania: **co ten obraz przedstawia, o czym on jest, do jakich wydarzeń/procesów historycznych się odnosi**. W praktyce szkolnej ćwiczenia polegające na opisywaniu źródeł ikonograficznych powinny mieć zastosowanie głównie w młodszych klasach szkoły podstawowej. Uczymy w ten sposób dzieci spostrzegawczości i przekładania wrażeń zmysłowych na komunikat werbalny. W klasie siódmej i ósmej, a także w szkołach ponadpodstawowych opis powinien służyć już uargumentowaniu jakiejś tezy interpretacyjnej;
- b) **warstwa retoryczna (perswazyjna)** – analiza tej płaszczyzny wymaga znalezienia odpowiedzi na pytanie: **w jaki sposób, za pomocą jakich zabiegów autor/twórca źródła chciał oddziaływać na odbiorców?** Ważna jest tu zatem kompozycja – szczególnie dobrze można to zaobserwować na scenach wielofigurowych. Uwypuklenie, pokreślenie znaczenia, pozytywne wartościowanie można uzyskać poprzez: umieszczenie na pierwszym planie, w centrum kompozycji, operowanie światłem i wielkością postaci lub symboli. I odwrotnie – deprecjonować można: marginalizując, pomniejszając, niedoświetlając postaci czy symboli. Dodatkowo ową kompozycję obliczoną na konkretny efekt mogą wzmacniać właściwe komunikaty słowne zawarte na samym obrazie lub będące jego tytułem czy odautorskim komentarzem. Koniecznie trzeba także zwrócić uwagę na kolorystykę, w przypadku barwnej ikonografii. Autor źródła zwykle stosuje różne zabiegi perswazyjne, takie jak np.: przywoływanie autorytetów, odwoływanie się do silnych emocji (pozytywnych lub negatywnych), patos, ironia, alegoria, symbol, metafora itp. Ważne są też tzw. ramy retoryczne, czyli to, jaki klimat ma obraz – aprobujący czy dezaprobuujący, gloryfikujący czy prześmiewczy, zobiektywizowany czy propagandowy.

- c) **warstwa ideologiczna** – szczegółowa analiza warstwy informacyjnej i retorycznej (perswazyjnej) źródła pozwala dotrzeć do trzeciej warstwy: teoretyczno-ideologicznej. W zasadzie jest to warstwa najważniejsza, bo ona determinuje dwie pozostałe. Nie jest jednak dostępna bezpośrednio, trzeba ją odkodować, poszukując odpowiedzi na pytania: **Dlaczego i w jakim celu powstało dzieło? Jak wiedza i system wartości autora oraz okoliczności powstania utworu wpłynęły na jego temat, kształt i wymowę?** Jest to warstwa najtrudniejsza do zinterpretowania, składa się na nią bowiem szereg elementów nieoczywistych i niejawnych: mity, język i jego konwencje, wiedza faktograficzna, wiedza ogólna, system wartości twórcy.

Przykłady analizy źródeł ikonograficznych

Przykład 1.

Włodzimierz Zakrzewski, *Olbrzym i zapluty karzeł reakcji* – plakat z 1945 roku

Źródło: domena publiczna, online: <http://pamiec.pl/ftp/ilustracje/ZnajZnak/PDF/Karta117.pdf> [dostęp: 16 lipca 2019 r.].

○ Warstwa informacyjna:

Co przedstawia dany tekst kultury? Do jakich wydarzeń/procesów się odnosi?

Plakat przedstawia postać żołnierza w polskim mundurze (o czym świadczy rogatywka), który z bronią w ręku idzie naprzód. Postać żołnierza i niebo nad nim mają kolor czerwony. U dołu plakatu znajduje się karykaturalna, dużo mniejsza postać człowieka, który jest ubrany na czarno, a na szyi ma zawieszoną kartkę z napisem „AK”. Ten człowiek patrzy na żołnierza i pluje na niego. Całość uzupełnia napis o zróżnicowanym kolorze i wielkości czcionki: „Olbrzym i zapluty karzeł reakcji”. Słowo „olbrzym” jest napisane większą czcionką w kolorze czerwonym, natomiast pozostała część podpisu – mniejszą czcionką w kolorze czarnym.

Plakat odnosi się do sytuacji na ziemiach polskich w końcowej fazie II wojny światowej – wskazują na to zarówno datacja plakatu, jak i jego symbolika. Nawiązuje do walki komunistów z Armią Krajową i polskim podziemiem niepodległościowym.

○ Warstwa retoryczna (perswazyjna):

W jaki sposób utwór przedstawia rzeczywistość? Za pomocą jakich zabiegów autor stara się wpłynąć na odbiorcę?

Jest to przedstawienie dwóch światów za pomocą silnej antytezy. Olbrzym (potwierdza to napis i skala przedstawionej postaci) to symbol „czerwonego wojska polskiego”, a w szerszym znaczeniu – nowej władzy komunistycznej, która wraz z nadejściem frontu została wprowadzona w Polsce decyzją Józefa Stalina. Świadczy o tym kolorystyka kojarząca się z ideologią komunistyczną. Żołnierz jest potężny – został przedstawiony jako ta prawdziwa siła, która przynosi Polsce wyzwolenie. Karzeł symbolizuje tu Armię Krajową, a szerzej polskie państwo podziemne i polski rząd emigracyjny. Karzeł semantycznie i wizerunkowo konotuje małość, karykaturalność, śmieszność. Ten pejoratywny komunikat wzmacniają dodatkowo określenia „zapluty karzeł reakcji”. Plucie i reakcja są to terminy o negatywnych konotacjach. Mają kojarzyć Armię Krajową z małostkowością i wstecznictwem, sugerować złe intencje polskiego państwa podziemnego. Ten negatywny obraz wzmacnia jeszcze kolorystyka czerni.

○ Warstwa ideologiczna:

Dlaczego autor w taki sposób przedstawia postaci? W jakim celu to robi?

Celem takiego przedstawienia była z jednej strony chęć zdyskredytowania AK w oczach społeczeństwa, a z drugiej strony – propagandowego podkreślenia nowej siły, czyli władzy komunistycznej, która pojawiła się w polskiej rzeczywistości. Wobec faktu istnienia w 1945 roku dwóch nieuznających się nawzajem ośrodków władzy (rząd RP w Londynie i jego organy krajowe oraz rząd komunistyczny) – był to zabieg obliczony na utrwalenie negatywnych skojarzeń na temat Armii Krajowej, na jej zohydzenie

w oczach społeczeństwa. Plakat miał pokazać różnicę jakościową między tymi dwiema grupami, na co wskazują:

- inna skala przedstawienia postaci (olbrzym – karzeł),
- przeciwny kierunek działań (postęp – wsteczność, reakcja),
- inny charakter działań (walka z bronią w ręku, wyzwolenie kraju – plucie, oszczerstwo).

Przykład 2.

Sowiecki znaczek pocztowy z 1940 r.

Tłumaczenia napisów: „Oswobodzenie (wyzwolenie) bratnich narodów zachodniej Ukrainy i zachodniej Białorusi”; „Pocztą ZSRS”, „30 kopiejek”

Źródło: domena publiczna, online: <http://www.1939.pl/galerie/znaczki/sowieckie.htm> [dostęp: 16 lipca 2019 r.].

○ Warstwa informacyjna:

Co przedstawia dany tekst kultury? Do jakich wydarzeń/procesów się odnosi?

Znaczek pocztowy przedstawia scenę powitania żołnierzy sowieckich przez ludność cywilną. Nadchodząca armia pozdrawia ludność cywilną (żołnierz na pierwszym planie, na drugim planie czołg z żołnierzem w geście pozdrowienia oraz samoloty na niebie). Mężczyźni witają się z żołnierzem, kobieta z dzieckiem na ręku wychodzi na spotkanie z wojskiem, dziewczynka niesie bukiet kwiatów. Scena jest opisana datą „17 IX 1939” i napisem „wyzwolenie bratnich narodów zachodniej Ukrainy i zachodniej Białorusi”. Znaczek nawiązuje do wkroczenia Armii Czerwonej do Polski we wrześniu 1939 roku.

○ Warstwa retoryczna (perswazyjna):

W jaki sposób dany utwór przedstawia rzeczywistość? Za pomocą jakich zabiegów autor stara się wpłynąć na odbiorcę?

Jest to przedstawienie propagandowo wyidealizowane. Cała scena ma charakter niemal sielankowy. Wszyscy są uśmiechnięci, witają się i pozdrawiają. Żołnierze nie przejawiają agresji, są witani z radością i z wdzięcznością. Ten pozytywny wydźwięk podkreśla napis, mówiący o wyzwoleniu ludności zachodniej Ukrainy i zachodniej Białorusi. Całość ma sprawić wrażenie, że 17 września 1939 roku wydarzyło się coś pozytywnego, oczekiwanego i sprawiedliwego: Armia Czerwona przyniosła ludziom upragnioną wolność. Zupełnie przemilczana jest kwestia Polski.

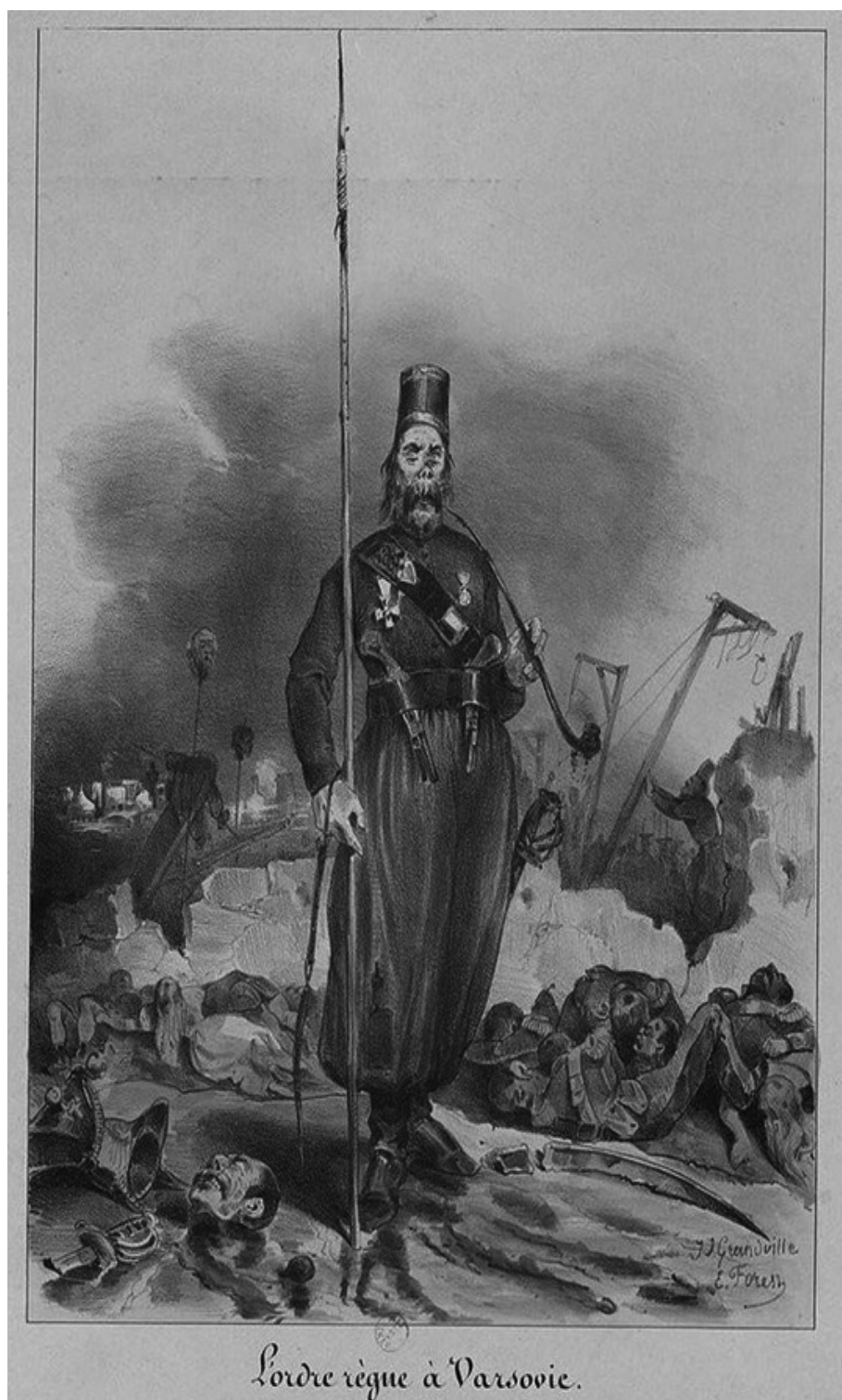
○ Warstwa ideologiczna:

Dlaczego autor w taki sposób przedstawia wydarzenie? W jakim celu to robi?

Celem takiego przedstawienia była chęć usprawiedliwienia agresji 17 września 1939 roku na Polskę. Zgodnie z przekazem politycznym władz ZSRS Armia Czerwona nie była agresorem, wkroczyła do Polski w celu ochrony ludności zachodniej Ukrainy i zachodniej Białorusi (tzw. bratnich narodów) przed zawieruchą wojenną. Władze sowieckie utrzymywały, że państwo polskie przestało istnieć na skutek ataku Niemiec. Znaczek sugeruje także, że narody zachodniej Ukrainy i zachodniej Białorusi zostały wyzwolone spod polskiego panowania czy okupacji. Wdarzenie, które było wynikiem współpracy Stalina z Hitlerem i przejawem pogwałcenia umów międzynarodowych, zostało przedstawione jako akt sprawiedliwości dziejowej. Fakt umieszczenia takiego komunikatu na znaczkach pocztowych miał służyć rozpropagowaniu takiej interpretacji wydarzeń z 17 września 1939 r.

Przykład 3.

Francuski rysunek z 1831 roku

Tłumaczenie napisu: „Porządek panuje w Warszawie”

Źródło: domena publiczna, online: [https://pl.wikipedia.org/wiki/L%27ordre_r%C3%A8gne_%C3%A0_Varsovie_\(karykatura\)#/media/Plik:Grandville_L'ordre_r%C3%A8gne_%C3%A0_Varsovie_1831.jpg](https://pl.wikipedia.org/wiki/L%27ordre_r%C3%A8gne_%C3%A0_Varsovie_(karykatura)#/media/Plik:Grandville_L'ordre_r%C3%A8gne_%C3%A0_Varsovie_1831.jpg)
[dostęp: 16 lipca 2019 r.].

○ Warstwa informacyjna:**Co przedstawia dany tekst kultury? Do jakich wydarzeń/procesów się odnosi?**

Rysunek odnosi się do realiów, jakie zapanowały w Polsce po stłumieniu przez Rosjan powstania listopadowego (sugeruje to datacja rysunku). Na pierwszym planie widzimy postać kozaka (żołnierza rosyjskiego), ubranego w charakterystyczny dla tej formacji strój. Kozak ma upiorną twarz, stoi tryumfalnie, trzymając w jednym ręku szpicę, a w drugim fajkę z tytoniem, za pasem ma dwa rewolwery. Jego spodnie i buty są ubroczone krwią, stoi na zakrwawionej ziemi, na której leżą trupy żołnierzy w polskich mundurach i elementy ich uzbrojenia. W dali, na tle panoramy zrujnowanego miasta, widać szubienice oraz zatknięte na dzidach ludzkie głowy.

○ Warstwa retoryczna (perswazyjna):**W jaki sposób utwór przedstawia rzeczywistość? Za pomocą jakich zabiegów autor stara się wpłynąć na odbiorcę?**

Jest to przedstawienie głęboko ironiczne. Rzeczywistość po upadku powstania listopadowego została przedstawiona w sposób makabryczny i przerażający. Zlokalizowana w centrum postać rosyjskiego żołnierza o zdeformowanej, potwornej twarzy roztacza wokół siebie śmierć i zniszczenie. Rosjanie dokonali brutalnej pacyfikacji powstania – z tym obrazem tragedii i brutalności kontrastuje podpis pod rysunkiem: „Porządek panuje w Warszawie”. Jest to porządek rozumiany jako uspokojenie, opanowanie sytuacji. Tytuł ma zatem ironiczny wydźwięk.

○ Warstwa ideologiczna:**Dlaczego autor tak przedstawia sytuację? W jakim celu to robi?**

Takie przedstawienie upadku powstania służy przede wszystkim wyrażeniu sympatii i antypatii wobec bohaterów komentowanych wydarzeń. Autor wyraźnie zaznacza, kto jest katem, a kto ofiarą. Jego sympatia jest po stronie Polaków, Rosję ukazuje jako ciemnięcydła i potwornego siewcę śmierci oraz zniszczenia. Celem były prawdopodobnie chęć nawiązania do propowstaniowych sympatii społeczeństwa francuskiego oraz zawołana krytyka bierności rządu Francji i Anglii wobec przebiegu powstania listopadowego. Rysunek jest swego rodzaju oskarżeniem pod adresem tych wszystkich, którzy tolerują uprawianie brutalnej polityki przez wielkie mocarstwa.

vademecum.ore.edu.pl